

DISCURSUS
HISTORICO-POLITICUS
DE
PEREGRINATIONE
STUDIOSORUM,

Quem
In Academia Argentoratensi
SUB PRAESIDIO
MATTHIÆ BERNEGGERI

Prof. Publ.

Anno cIdo Ioc XIX.

Solenniter ventilandum olim proposuit
AUTOR

DANIEL GRUBERUS,

E. Austriac.

*In terris peregrinandi jucundum, in libris malum,
à salute pessimum.*

Literis Müllerianis.

[Handwritten]

30.

1619

1619(1)

[1680]

Homonymia.

ERGO, licet magis res quam verba intuenda l. 41. in pr. de jur. dot. tamen ante omnia vocis ἀμφοβολογίας dimovendam, cum Philosophorum Keck. 1. syst. Log. sect. 2. c. 1. p. 214. tum Jctor l. 7. de supp. legat. præscripto, censemus: non enim sermo nobis erit, de qualibet itione è loco suo natali aliò susceptâ: cum vario & diverso fini interdum instituat: nec de ejusmodi peregrinis, qui vel cives Romani non sunt, vel depottatione desierunt esse. l. 1. C. de hered. instit. sed de iis, quos tangit vulgata Friderici constit. §. 10. omnes peregrini, taliq̃ue peregrinatione (à peregrinando, vel progrediendo dictâ) quæ peregrinis in agris per loca nota aut ignota, extra soli patrii fines. Neugeb. in tract. de peregr. pag. 1. Rerumpub. perlustrandarum, atq; omnium earum rerum causâ, quæ ad amplificandam & confirmandam prudentiam civilem faciunt, suscepta sit. Bornit. de prud. pol. comp.

Definitio.

2. Quam definimus: Studium perlustrandi exoticas terras & insulas, à studioso idoneo suscipiendum, ad artem vel ea acquirenda quæ usui & emolumento patriæ & Reipub. amicis vel sibi ipsi esse possint. Georg. Loysius in meth. apodem. obs. 3.

Terminorum ἐξήγησις.

3. STUDIUM hocce erit vel VOLUNTARIUM, quando scilicet sui juris huic se dedit: vel SVASORIUM, cum parentum, tutorum & propinquorum iussu & suafu id peregerit.

4. EXOTICAS per terras non tantum intelligimus Asiam, Africam, Americam: sed ipsius quoque Europæ partes, ut Italiam, Hispaniam, Galliam: imò & ipsam Germaniam, suis quæ distinguitur nationibus & ditionibus. Nam Suevo aut Bavaro, quin Saxonum & Westphalorum lingua, victus, mores & alia plurima sint exotica, non dubito.

5. STUDIOSI peregrinationem in specie persequimur, tum ob vitandam materiæ amplitudinem: tum quia potius vitæ quam scholæ discere, omniaque nostra studia eò dirigere debeamus, ut futuro operi viam quandam sternere possint: imò quotidiana & nobis utilia plenius tractanda l. 25. in pr. de lib. leg. reliqua quæ generaliter scire sufficit, levi brachio saltem percurrenda. l. 7. §. 2. de

pecul.

pecul. Idoneus verò qui & quomodo sit, quemque finem sibi propositum habeat, sequentia docebunt.

6. Prius autem quæritur: An peregrinatio studioso utilis? Quamvis hæc quæstio omni planè dubitandi ratione carere videatur, argumento à communi omnium observantiâ, usu & opinione ducto: nihilominus dantur tam ex veteribus, quam recentioribus, hujus qui utilitatem & commodum impugnare non venturur. Utuntur autem in hoc potissimum aliorum exemplis & autoritate, ut Lacedæm. Atheniens. Chinenf. Moscovit. Socrat. Senec. Psofidii, Æliani &c.

Problema, de peregrinationis utilitate. Argumentum est? generale.

7. Et I. est, quod LYCURGUS cives suos LACEDÆMONIOS non modò vagari lege prohibuerit: verum etiam advenas in urbem irrepentes abegerit, illos, ne diversos mores invehent, hos, ne alicujus noxæ doctores forent: Jul. Bell. in Hermet. pol. p. 7. Verum quam improvidè suis prospexerit, exinde colligere facile est, quòd ipse peregrinationes etiam longissimas instituerit, exque iis legum Laconensium traditionem hauserit. Et quod majus, hac lege ignominiosam vitii labem populo suo comparaverit, dum morum mutationem vitans, inhospitalitatem, illiberaiorum proprium, introduceret, timoremque ab exteris, aut invidiam, more tyrannorum, iis incuteret, ne solertiores virtutisque magis amantes evaderent: sicque temerario hominum de tribu levi manipulo, capitolium invadere & aternæ sapientiæ Sctum adulterare ludus fuit: Deus enim per Cancellarium suum Moysen edixit: peregrinos non minus atque cives benigne habendos esse. Exod. c. 23. Num. c. 15. Deus Christi ore sanxit, proximum esse diligendum. Job. 15. Luc. 10. ad Rom. 12. Deus per naturam rationis humanæ integritati, impressit, hominis interesse, beneficio affici hominem l. 7. de serv. export. Atqui Lacones & qui sunt erroris socii, ineptiunt contra, Lans. orat. 1. conf. Frid. Achill. p. 4. Imò Lycurgus rem acu non tangit, quasi omni è peregrinatione mali crescerent mores. Sicut enim peregrinantes probe instituendi & præparandi, (de quibus infra,) ita bonæ leges, quorundam peregrinorum conatum in mutandis moribus facile avertere poterunt. Nullus enim dubito, Romanos levi negotio præ-

Object. I. ab exemplo Lacedæmon.

Respons. (a)

(β)

(γ)

(δ)

cavere potuisse, quo minus fuites Græcorum mores Romanorum gravitatem immutassent.

Object. II. 8. H. Quam eandem rationem ex abusu & accidente sumptam præ se tulerunt ATHENIENSES: Verum illorum legislator *Plato* moderatiorem aliquam cautionem præscripsit, ne scilicet nisi seniores (quidam annum 50, ut 12. dell. quidam 30. ipsum intellexisse ponunt) peregrinentur, & cum redierint, in cætum aliorum non admittantur, donec probati fuerint & innoxii.

Object. III. 9. III. CHINENSIVM exemplum se nobis offert, quorum institutum mirificè laudat *Marc. Henning. in lib. 3. hist. de Regno Chin. c. 7.* Attamen videtur mihi superba & tumida illa gens, nimiam præ *Φιλανθία* & arrogantiam, eò quod domesticum vitrum peregrino præferant auro, insanire & delirare: dum se duos habere oculos, Europæos unum, & quod reliquum est hominum cæcutire, audacter asserere non erubescant. *Nicol. Vernula. in colleg. orat. porcenf. tom. 1. orat. 6. dissert. quis inter orbis Monarchas potentissimus.* Unde autem hæc immodestia certè, quia glebæ semper suæ domi adherent, nec sperandum eos veram prudentiam unquam acquirere posse, quæ non nisi ex multarum rerum collectione, earumque inter se comparatione proficiscitur. Nimum enim sibi tribuat necesse est, qui se nemini comparat. *Quint. lib. 1. Instit. orat. c. 2.*

Object. IV. 10. IV. Idem delirium *Moschovitas* etiam hodiè ferè possidet. *Lans. in orat. 1. cons. Frid. Achill.*
Moschovitarum. 11. V. SOCRATES philosophus peregrinationem ex Platonis relatione, quod nihil conferret, culpatur. Injuriam verò fieri Socrati, probare licet, ex responso, cuidam interroganti, cujas esset, dato: Mundanus: *ubi vide Bell. in Her. p. 22.* existimans Mundum communem patriam, & sapienti totum terrarum orbem unicam urbem esse. *Cic. in Paradox.* Et hoc maximè si esset: tamen non tantam ejus judicarem auctoritatem, ut planè alienos à peregrinatione nos reddere vel possit, vel debeat: cum ipse Deus ad Abram dixerit: *Deut. 10. Genes. 12.* Egredere de terra tua.

Object. VI. 12. Nec non VI. SENECE *Epist. 104.* auctoritas nobis insufficientis est: qui tamen hominum potiùs abutentium culpam, quam rem ipsam damnat. Hoc enim sensu legi mihi probatur; scilicet (sunt verba

verba Senecæ) quam diu nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid supervacuum, quid justum, quid honestum sit, non erit peregrinari, sed errare. Nullam tibi operet iste discursus. Peregrinarius enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Et alibi: Non sum uni angulo natus: patria mea totus hic Mundus est.

13. Sic & VII. AGLAUS PSOPHTIUS Arcadum pauperimus, oraculi voce præfertur Gygæ Lydorum Regi potentiam & opibus beatissimo, licet terminos agelli sui nunquam excesserit. *Solin. Polyhist. c. 7. Val. Max. lib. 7. c. 1. Plin. lib. 7. c. 46. Atqui.*

Non eadem vulgusq; detent & culmina rerum. facile enim cum *Clariss. Dn. Præsidi Fantore & Præceptore meo aetatem colendo, fasc. 1. quæst. ex Agri. Tac. q. 3. th. 3.* plebejos & humiles animas domi residere, & suæ terræ affixas esse patimur.

14. Nec VIII. Æliani historici & Pompei Læti Grammatici exemplum, ab omni quos abstinuisse dicunt peregrinatione, nostram stringit assertionem, siquidem ut exempla in contrarium *Christi D. N. Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Ulyssis* aliorumque non probant, peregrinationem in se omnibus esse suscipiendam, adeoque utilem & necessariam, ut planè abesse nequeat: ita etiam allata nihil in contrarium determinativè concludunt: Eos namque solos, qui apti, qui idonei, qui instructi & maxime, qui aliquando Remp. in partibus sibi credendis gubernari posse sperant. *S. ult. proæ. Instit.* peregrè proficisci permittimus, & inibi sibi suæque Reipub. quod imitentur, profuturum capiant, inde sædum inceptu, sædum exitu quod vitent. *Liv. lib. 1.* privatorum enim inscitia tolerabilior, quam eorum, qui Resp. administrant. Ideò in his plerunque exitum habuit infelicem & lamentabilem. *Camerar. cent. 1. hor. succ. c. 44.* Facessere igitur nunc oportet prisca severitatis exempla rugosa: nostris moribus, nostro ævo vivendum.

15. Quomodo v. iis occurrendum, qui modernis peregrinantibus obijciunt, cum *Thoma Moro in epigr. hæc de re eleganti apud Lans. d. orat. 1. & 2. p. 13. & seqq.* redeuntes ferè nihil ex Italia

Object. VII.

Object. IX.

Object. XII.

lia

liâ & Galliâ ad nos portare & ferre, præter exoticerum vitia ac scelera, quibus se inquinaverint: Veneris & gulæ exercitium, cui indulgere didicerint callidas Hispanorum machinas, strophas & artes Germanicæ integritati & candori contrarias, quibus in aulis Magnatum, subditos servorum in modum, vectigalibus, tributis, & collectis onerando, privilegia minuendo, germanicam libertatem (quâ præ aliis gentibus tanquam propriâ fruimur, *Lips. in fin. monit. de Eccl. Christ. concord. & Attal. Egenolph. dis. pro libert. Germ.*) tollendo & auferendo, à Principibus ac Dominis deflectere faciunt, odiaque & tumultus incitent, & id genus plurima detestandâ curiositate innovare tentent: vel mores scurriles, gestus incomptos, cæremonias ridiculas, vestitum varium, linguam affectatam, histrionicâ temeritate ac stultitiâ præ se ferant, imò probent, jactitent, extollant, Germanis & paternis omnibus neglectis, fastiditis, rejectis.

16. Sed,

Responso.
(a) *Parcite paucorum diffundere crimen in omnes.*
Quàm enim id fiat per accidens, nec possit rei per se bonæ imputari, sapientes norunt. Non cum cane simul & lorum, non ulum propter abusum, non commoda propter dispendia: siquidem ea ad libræ trutinam examinata, nullum dubium, quin commoda præponderent: cum possit quis domi corrumpi, & fortassis citius quàm apud exteros. Imò fieri potest, ut foris & in Academiis sibi caveat ab his, quæ domi aut indulgentibus materculis, aut oscitantibus patribus, aut colludentibus servis & familiaribus peragere non vereatur. *Jun. in orat.* Nam ut ignis urit, nocetque si attingatur, sed lucem & calorem administrat, omniumque artium est instrumentum, se quis ubi noverit, sic peregrinator ex recto peregrinationis usu incredibile comòdum nanciscetur. Hinc ex iis, qui peregrè proficiscuntur, comperimus quidè alios, præclaris animi ornamentis auctos, moribusque imbutos melioribus in patriam redire: verùm haud pauciores animadvertere est, qui, eodem peregrinandi instituto labefactati, nullum sibi decus inde parant. *Bell. in Hermet pol. lib. 1. p. 3. & seq.* Nihil tamen argumenti & rationis hæc suppeditabunt *μαμυδῆσιν τοῖς* illis, perpetuis matercula

cularum asseclis, ac domiportis cochleis, qui ut plurimum ineffabiles, impatientes, inhospitales, illiberalesque deprehenduntur: inprimis autem inani persuasionem tumescunt, solis sibi iudicium ac censionem omnem vendicant, nec putant aliis & alibi Deos esse. *Clariss. D. Præses. d. l. th. 22.* sed potius stimulus ardorem & amorem peregrinantibus ingentem concitans, exinde crescet, cum peregrinatione insolentes mitescant, philautian excutiant, quantumvis rudes erudiantur, moderatioresque reddantur, valetudinarii sanantur, nec non magis credant & credantur peregrè qui fuerunt. *vide Bell. in Her. pol. p. 85. & seqq.* Imò homines reddit meliores vel deteriores, pro cuiusque natura vel inclinatione: sed verisimilius est, aliquem fieri meliorem. Nam quò quis magis, quid se deceat, intelligit, eò vehementius ipsum pudet neglecti officii: & etiamsi non omninò sibi temperet à maleficio: tamen ne planè modum excedat, cavet. *Comina. hist. Gall. lib. 10.* Hanc igitur contemnens, haud scio, quid iste curet: negligit animum, quo nihil est præstantius: se ipsum ignorat, quo nihil turpius: corpori servit ignaviæ deditus, quod est illi commune cum beluis, quibus id præcipuum, ut alantur ventrique indulgeant, à natura tributum. *Paul. Manut. 2. Epist. 25.* nec non nobiliora quæ mobilia. Divinior enim illa est anima, cælum quæ imitatur & motu gaudet. *Lips. cent. 1. Epist. 22.* Et ut plantæ interdum si transferantur felicius surgunt: ita ingenia divina, cum fructu plerunque patriam relinquunt. *Daniel. Heins. orat. 10.* Quin præstat eam aliquando negligere, sapientiâ ut acquiri possit. *Cass. in Epist.* Et quis unquam tam lapis aut frutex, quem non titillet ac flectat amæna illa variaque inspectio gentium, urbium, locorum, *Lips. ibid.* Quæ donat juvenibus sobrietatem, senibus affert solatium, pauperibus conciliat opes, divitibus eximium decus. Hinc magna censetur indignitas, animum, quem vix cælum capit, in sesquipedali terræ frustillo captivum teneri: maxima iniquitas, passerulum liberrimo, per infinitos spacios tractus, frui aëre, & hominem cæterorum animalium dominatorem, caveæ unius agelli aut urbeculæ includi. Quemadmodum autem alta & ætherea ingenia gaudent motu: ita diffusa magnæque illius patriæ partes nobilio-

H

res

res pedibus & oculis usurpasse, atque cum iudicio penitus cognovisse, incredibile est, quantum utilitatis publicè privatimque, cum maximo sæpenuerò gloriæ & exultationis scœnore secum trahat: ut mirum haud sit, optimum quemque patriæ suæ amantem, induciis ad tempus cum laribus paternis & jucundâ amicorum consuetudine factis, admiranda variarum nationum scrutari, mores asperiusculos limâ peregrinationis emollire, domesticam rusticitatem extero civilitatis cultusque sale macerare. *Lans. orat. 1. Consult. Frid. Achill.*

Attentio.

17. Ergo adeste, nobiscum peregrinamini quotquot facultate hâc præditos noveritis: cumque *Isocrate in Parenesi*, iudicate, turpissimum esse, mercatores tanta maria transire paucilli lucri gratiâ: studiosos verò adolescentes, terrestre iter ingredi nolle, ut mentem suam ornatiorem politioremq̃ reddant. Delicatus enim ille est, cui patria dulcis: fortis autem, cui omne solum patria: perfectus verò, cui mundus exilium est. *Hugo.* Nam cœlo tegitur qui non habet urnam, & undique ad superos tantundem est viæ. *Thom. Mor. lib. 1. de Utopia.*

Objectionis nova dilutio.

18. Sed inferes, hæc omnia aut à Doctoribus, aut ex libris addisci posse. De LIBRIS quidem, nemo it negatum, quin domi habeantur, tractenturque melius: Et historia suâ amplitudine peregrinationem longè superet: quandoquidem vita hominis eò usque non extenditur, ut quis ex diuturnâ peregrinatione regionum, & variâ populorum cognitione tantum prudentiæ consequi possit, quantum historia subministrat. Hæc enim omnium populorum res gestas, omnesque Respub. cognoscendas proponit: illa unius regionis, aut etiam plurium tantum limitibus, atque unius hominis ætate circumscribitur, nec tamen integrâ, cum anni maturi ad peregrinandum desiderentur. Experimentis tamen & certitudine iter historiam antecellere videtur, ut quæ aliâs à fide historicâ dependeant, in peregrinatione ipso sensu consent. *Bornit. de prud. pol. comp.* Imò lectio, ipsa peregrinatio est. *Her. lib. 2. p. 136.* Non verò tam benè ex historiis, geographicis tabulis, descriptionibus, picturis parieti affixis, vel quibuscunque discursibus, regionum situs, qualitates, ingenia, mores, leges, consuetudines inha-

inhabitantium, cognosci poterunt, quàm si beneficio peregrinationis Resp. oculari velut inspectioni nobis proponantur. *Bornit.* Nam,

Principis est virtus maxima nosse suos.

& suam novisse Rempub. ex populorum ingeniis, haut minima civilis prudentiæ pars. *Idem Bornit.* Felicitas autem imperii, ex gentium naturâ dependet. *Bod. in Meth. best.* sed quomodo quis noverit, nisi cum aliis comparet: Hinc lectionis defectus peregrinatio, peregrinationis lectio supplet. Locupletior enim rerum notitia ex audientium officio & umbratili perlegendium studio, quàm ex oculorum nudâ, quantumvis accuratâ, inspectione supeditatur. *Bell. in Herm. lib. 1. p. 47.* insipiensque peregrinatio absque auditu & lectione, *Idem p. 36. & 37.* ubi dicit, historiæ & peregrinationes sunt veluti Bigæ, quibus vehitur omnis prudentia, quæ nisi concinnè & amicè conjungentur, secus ingenui adolescentes optatam peregrinationis metam contingent. In DOCTORIBUS aliter suadet ratio mecum. Quæ enim illa, obsecro, tam felix regio, quæ felicissima ingenia omnia includat? quin sparsa illa, & Deo dispensante, sua cuique terræ velut gemmula quæ illustret: Hanc adi, hanc audi, & à sacris illis pectoribus, hianti ore bibe abditæ doctrinæ fontes. *Lips. in epist. de perog.* verum nec hoc satis: auditus utilior animo, visus corpori: & nescio quo pacto, oculatus testis quantum præstat aurito, tantum peregrinantis hominis inspectio, præstare videtur, narrationibus & historiarum lectionibus. *Bell. in Herm. p. 36. lib. 1.* Et *Cic. 6. Fam. Epist. 1.* multo magis delectant, quæ videntur quàm audiuntur, juxta illud Poætæ:

Segnius irritant animos, demissa per aures:

Quàm quæ sunt oculis subjecta fidelibus.

Utrumque igitur observandum: hoc faciendum & illud non o-mittendum.

19. Nec te movebunt PERICULA in peregrinationis oceano subeunda. vide *Bell. lib. 3. p. 181.* siquidem χαλεπὰ τὰ καλὰ &

Dulcia non meruit, qui non gustavit amara:

Nec tibi per ventos assa columba venit

H 2

Iterate difficultatis solutio.

Imò

Imò quemadmodum spinosis è damentis, rosa suavissima enascuntur: sic ingrata, molesta, periculosa, in peregrinationibus, eorum, quæ ad videndum sese offerunt, splendore, copiâ, varietate, jucanditate compensantur: ut montes vestiti ac sylvestres, agri benè & nati, & culti, vineta læta, & aures quæ suaviter mulcent multa &c. cum interim dõmi qui hærent, non nisi aut gracilantes gallinas: aut trinsantes hirundines, aut crocitanes corvos, aut pippientes passerulos, atque columbarum audire pullos soleant. *Jun. de per. orat. 7.*

Objectio principalis.

Ejus solutio.

20. Ast nonne GERMANIA nostra ab exterorum peregrinatione nos avocabit? Nihil enim in toto terrarum orbe, Europâ præstantius, nihil in Europa Germaniâ nobilius: tamque omnibus numeris, quæ sit absolutissima, ut ita elegantiam, morum, gravitate cæremoniarum, studiorum & Academiarum flore, librorum copiâ, doctorum virorum numero, Aularum culturâ, optimarum Rerumpub. exemplo, omnes reliquas post se relinquat nationes, adhibe. *Bell. p. 60. & seq.* Licet peregrinationem Germaniæ cum *Cl. Lans. orat. 2. & ult. Consult. Erid. Achill. Herm. Kirchn. orat. contr. 17. Jun de laud. Germ.* aliis longè præferamus, non tamen inde sequitur, nihil planè emolumentum & boni nos ab exteris capere posse. Divina namque providentia magnum hunc mundi hortum, veluti per areolas variè colit, artiumque flores, per gentes spargit, nec uni alicui regioni omnia felicissima includit. *Cl. Dn. Præses. d. l. th. 14.* Et quemadmodum hortus etiam instructissimus flosculo quodam odorifero, aut sanabili herbâ carere potest, quæ tamen, in nato quodam agro aut prato reperitur: Sic impossibile videtur, unam gentem omnibus esse dotatam, ita ut alterius non indigeret auxilio. *Johannes Henner in politischen discours von der peregrination p. 23. Neug. in præfat. tract. de peregr. Loys. obs. 1. Non enim omnis fert omnia tellus.*

*Hic segetes, illic veniunt felicibus uvæ
inania mittit ebur, molles sua turra Sabæi.*

Verg. 2. Georg. nihilominus tamen gentes dispersæ & determinatæ divina inter sese beneficia partiuntur, & mercimoniis, artibusque invicem sibi opitulantur, utque manus manum, hominem,

homo,

homo, domus domum, pagus pagum, civitas civitatem adjuvat, sublevatque, sic provinciæ provinciis, regna regnis, altera mundi pars, alteri laboranti, atque egenæ, ut membrum membro præstò est, auxiliatur, subsidia fert ad vitam necessaria. Unde mundus à Philosophis magnum animal dicitur. *Bell. lib. 1. de peregr. prud. p. 41.* Ergo peregrinamini patriisque cum laribus inducias colite, nullis parcite sumptibus, (ita tamen ne superent reditus, aliàs diuturna res familiaris non erit, *Plantus*,) siquidem non erret, qui necessariam eam esse pronunciet, eò quòd hâc intermissâ ipsa societas humana, quæ mutuis commerciis & operibus alitur, ruinam minetur: Quomodo quæso in mittendis & excipiendis legatis, in pangendis fœderibus, in colendis amicitis, in repellendo hoste benè & feliciter progrediemur, nisi mores, linguæ, & bellica instrumenta probè nobis erunt cognita? Certè similes erimus *Zonara*, qui tom. 3. p. 28. & 48. Hispaniam, unam Iberiæ urbem esse scribit: Similes Italis quibusdam, Germaniam unam eandemque civitatem esse putantibus. *Camer. cent. 1. hor. succ. c. 44.* Et Ægyptiorum Onocephalis, nec malè nos riserit *Antisthenes* cum Atheniensibus, quòd hoc laudis cum testudinibus & cochleis commune habeamus.

21. Hoc ut ut sit, semper tamen externos amare, æstimare, colere Germanos verò cum *Cl. Lans. in conclu. Consult.* venerari oportet, eorumque peregrinationes aliis præferre, cum turpe sit, hominem esse, hominis naturam nescire: turpissimum, in patriâ vivere, patriam ignorare. Quemadmodum etiam illam præfert *politicus elegans antiquus. Doct. Sebast. Brandt im Narrenschiff. tit. Unnüg studieren:*

Der rechten Kunst man nit thut achten/
Unnüg Geschweß allein betrachten //
Domit so gat die Jugent hyn/
So sint wir zu Lyps/ Erdtford/ Wyen/
Zu Heydelberg/ Ment/ Basel gstanden/
Kommen zu lest doch heim mit schanden //
Etlicher acht sich hoch darumb/
Das er aus Welschen Landen kumb//

H 3

Und

Und sy zu Schulen worden wiß
 Zu Bonony / Pavy / Paris /
 Zu hohen Sien in der Sapienz /
 Zu Pictauß und Orliens /
 Und den Koraffen gesehen het /
 Und meter Pyer de Conniget /
 Als ob nit ouch in Tütscher art
 Noch wer Vernunfft / Synn / Houbter zart
 Damit man Wißheit / Kunst mög leren
 Nit not / so verr zu Schulen keren
 Welcher will leren in sym Land /
 Der findt yetz Bücher allerhandt /
 Und allenthalb gelehrte Lüt /
 Die er mög fragen alle zyt /
 Das nieman mag entschuldign sich /
 Er wel dan liegen lasterlich /
 Man meint ettwan es wer kein Ler /
 Dann zu Athenis über Mer /
 Darnach mans ouch bin Walhen fandt /
 Jetz sieht man Kunst in Tütschen Land /
 Und gbrest uns nüt / wer nit der Win /
 Und das wir Tütschen vol went sin.

Non autem omnem improbare peregrinationem, sed inconvenientem, scil. quando exotica paternae praefertur, & ante justam praeparationem suscipiatur: & rubram arguit, & Periphrasticus ejus interpret D. Johan. Geyley Keyfersbergius Concionator Argentinenfis in navicula fatuorum, turba 33. feria 5. post Judica 6. April. lit. K. sed quid haec omnia o Patres!

Ein Gans ist geflogen vß /
 Und gagack kumpt wider ze Huf.
 Quisquis ab ade sua patria volat improbus anser.
 Ille domum rediens anser ut ante manet.

Nec

Nec non Ludwig Ditz glossator autoris des Olden Sächsischen Keynicken Vohß lib. 2. c. 6. p. 172. eundem citans, quando dicit: Dat de Studenten der guden Künste / mehr alse des Vers vorschonen. Darumb sprecht D. Sebastian Brandt also:

Wennich sinen Sone oek van siek sendet /
 Und menet ydt sy gar woll bewendet /
 He menet / he schöle döget lehren /
 So kan he nicht dann Gelt vorteren /
 Und kumpt wedder tho Huf erger dor /
 Also he was / do he ersten Behfor.

22. Evicta necessitate peregrinationis ipsum studiosum adolescentem, velamine itinerario, quo contra caeli injurias, ad propulsanda mala & custodienda bona possit uti, vestire & induere studebimus. Hoc igitur ut eo facilius & felicius a nobis perficiatur, versabimur vel in praeparatoriis, vel ipsa peregrinatione.

23. Recte autem in praeparatoriis procedimus, si vel ipsam personam, eamque & pie, & religiose & politicè, vel ejus adjuncta consideraverimus.

24. Peregrinans jam jam patriam relicurus, felicem sibi itineris successum a Deo T. O. M. exoptet, & se suaque omnia, veluti rerum omnium propugnatori fortissimo, diligenter committat, eumque ex intimis cordium penetralibus roget, ut velit peregrinationem Reipub. utilitatisque causam susceptam, & fortunare, & ad nominis sui potentissimi gloriam, patriae vero amplificationem & honorem bonitate sua divina dirigere. Loys. obs. 7. Statim enim a primordio omnium nostrarum actionum. l. 2. c. de off. praef. praet. Afr. rebusque in secundis & prosperis Dii placandi sunt, ut eos in rebus adversis confidentiori animo invocare possimus; Camer. c. 1. cent. 1. medit. histor. Nam Deum qui ducem habet, virtutem comitem, omnia adversa facile superare potest. Hic Cyclopi specus introibit, sed reveniet: solis boves videbit: sed abstinebit: ad inferos demeabit, sed ascendet: scyllam praeterna vigabit, nec abripietur. Circes poculum bibet, nec mutabitur.

Discursus
 hic occupatur vel in
 preparatoriis, vel
 in ipsa peregrinatione.
 Praeparatoria considerant
 personam
 & adjuncta.
 Personae
 pietas.

tur:

itur: Lathophagos accedet, nec remanebit: Syrenes audiet, nec accedet. Præter crebras orationes, studiosus peregrinans maximè fundatus sit in vera religione, ejusque præceptis domi quam diligentissimè imbutus, lectionem SS. Scripturæ & Theologiæ in manibus habeat, ut omnes cogitationum sagittæ, aut exterorum ictus, quibus adolescentes, vel visu vel auditu percuti solent, hujusmodi clypeo repellantur. *Hier. 3. part. epist. 15.* Quicquid enim dubitante & vacillante conscientia fit, id peccatum est. Multo magis, quando divinæ legis sanctitas aut nesciendo omittitur, aut negligendo violatur & offenditur. *l. 1. C. de Crim. sacril.*

Aptitudo. 25. Deinde consideratur **APTITUDO**: *an scil. quis sit idoneus nec ne: secus qui, indiget præceptore seu inspectore.* Tam autem hoc examen est necessarium, ut exinde vel emolumentum vel periculum & dispendium peregrinationis sperandum sit. Hinc omnis peregrinans cunctas expendere debet circumstantias suasque explorare vires, nec illas peregrinationes, quibus se putat imparem, affectare. Hæc enim infirmitas culpæ annumeratur, secundum **JCTOS**. *Loys. obs. 4.* temeritatisque est, onus cui ferendo par esse nequeas, suscipere: stultitiæ, velle sufferre. Imò ipse princeps in hoc sollicitus erit, ne ex ipsius Principatu exteras ad nationes proficiscantur, qui minus idonei, nullis exculti moribus, necessariis non instructi sumptibus &c. præsertim si Magnatum aut aliorum honoratorum sint filii: Uti hunc morem in *Anglia* hodiè vigere videmus, ubi nullus ex Procerum filiis, sine consensu Regis ad peregrinationes admittitur. *Keck lib. 1. syst. pol. c. 12. p. 227. Kirch. orat. contr. 6. p. 64.*

Adaptitudinem per-tinet I. florens etas. 27. Est autem idoneus **I.** Justa & media apud quem floret ætas: quæ & motum peregrinationis quoad corpus perferre possit, & eâ sit animi solertiâ, ut fructus utiles ex peregrinatione percipere queat. Ipsa namque natura dicat, senes, infantes, & eos, qui non valido sunt corpore, ad peregrinationis acerba minus idoneos esse *Loys. obs. 104.* Infantes, eò quod iudicium aut nullum, aut certè imbecille & lubricum habeant, multis capti-onibus suppositum, multorum insidiis expositum, utpote quod experienciâ nondum est corroboratum. *Sagitt. in disp. de peregr. rect.*

rect. instit. th. 41. Senes ob corporis constitutionem defatigatam, labores ad perferendos minus aptam, tum humidi radicalis absumptione, tum nativi caloris attritione. Non mihi placet sententia *Platonis*, quam probare videtur. *Salom. Neugeb. in tr. de peregr. p. 67.* Illam vitæ humanæ periodum, quæ ab anno ætatis quinquagesimo ad sexagesimum usque extenditur, peregrinationibus convenientissimam esse, eò quod domum reversi Senatui, quæ viderint, quæ exploraverint, referre possint. Verùm vagantium Platoniorum partim misereor, partim inane hoc præceptum rideo. Nam potius juxta *Catonem* cum *Isocratis* discipulis apud inferos causam acturi sunt *Rhadamanto* prius, *Minoi*, *Æaco* iudicibus significent, quàm in *Reip.* usum eâ ipsa conferant, ad quam etiam, si reptando pervenerint, metuendum est, ne simul cum cæteris sexagenariis de ponte deficiantur. *Cominus* autem addiscere leges, memoriter audita retinere, observare mores, itinera metiri, labores subire vergentibus ad vitæ occasum neque facile neque utile est, imò nec possibile videtur. *Jul. Bell. in Her. pol. lib. 1. p. 11. & 12.* Et licet negare non possim, sed potius lubentissimus largiar, teneriorem ætatem, aptiorem ad spectandum, observandum, apprehendendum. *arg. l. 37. de edil. edict. l. 5. C. de off. rect. prov. gl. in l. Gall. vers. si filius ff. de lib. & post.* non ita ad iudicandum, ratiocinandum, seligendum & constantiam. *arg. l. 2. de minor. mentisque oculum tum primum acutè cernere, cum corporis oculus deflorescit. Plato.* Non tamen idcirco quicquam de peregrinandi utilitate hujus ætatis detrahitur. Quanquam enim juvenis, obnubilantibus animum permotionibus totam prudentiam nunquam adipiscitur: nihilominus dum *Rerumpub.* instituta, diversosque nationum mores circumspectat, & perlustrat, ex collectis, multiplicatisque singularibus & experienciis, velut ex feminibus, celerius, uberiusque oriatur, & in lucem prodeat prudentia necesse est. Animus enim juvenilis perinde est, atque ager semina nutriturus, qui spinas & tribulos neglectus, & diligenter & industriè cultus, incredibile est, quàm maturos, quàm lætos possit afferre proventus. *Herm. p. 36.* Nec semper & indistinctè juvenes senibus posthabendi, licet præsumantur. *Contraria enim*

*Sententia
Platonico-
rū inanis.*

enim veritate sæpius id diluitur: Quippe reperies non rarò juvenes, senes prudentiâ longè superantes: reperies qui atate valent, haud tamen peritiâ, quod novissimè & latè persequitur. *Barth. Agricola lib. 2. politico-hist. de etat. ineunt. offic. c. 15. & c. 13. p. 205. Bornit. de prud. pol. comp. & Cic. lib. 2. epist. fam. 18.* Ego de provincia decedens, puerum præposui provincix. Puerum inquis? At quæstorem: at nobilem, at omium ferè exemplo: neque erat superiore honore ullus, quem præficerem. Proinde aut florente & media atate, aut nunquam itinerum labores suscipite. Hoc brevitatis vitæ, præsertim in ultimâ hac mundi senectâ, quâ ne quidem ad medietatem nostræ atatis annos protrahimus, copia & varietas addiscendorû admonet: Et quod deest juvenili prudentiæ, paulatim experientia vobis comparate, & domi de iis, quæ in peregrinatione se obtulerunt, judicate & ad usum omnia transferre: cum corpus à trigesimo usque ad 35. animus v. ad nonum usque supra quadragesimum & circiter vigeat, prout testatur *Aristot. in Rhet.*

2. Prudentia politica

27. II. Requiritur prudentia politica, quæ sciat, in quæ inquirere & quid de quæstis judicare debeat. Magnum enim Dei beneficium est, valere sensu communi & iudicio naturali. *Comin. lib. 5. hist. gall.* quod adjuvatur prudentibus à viris, mutisque consiliariis, domi diligenter qui evolvendi, ne interea, dum tempus studio rerum civiliû impendendum sit, fortè aliis inferioribus disciplinis, quibus domi antè incubuisse oportuit, intricetur, quod maximo impedimento & moræ est. *Bornit. de prud. pol.*

3. Historiarum & Linguae usitate mediocris notitia.

28. III. Præter animum historiis Rerump. quas lustrat aliquantum præparatum, afferat etiam linguae usitate cognitionem, aut primordia, ita ut ei sufficiat, vel intelligere tantum, etsi non intelligatur: vel intelligi loquendo ab aliis, etsi scriptione idem nequeat. *Neug. p. 82. Bor. de prud. pol. comp.* & rectè pronuciare possit, ubi perferre & tolerare debet cacchinos inevitabiles, quos per ineptam pronuciationem & erroneam casuum temporum & verborum transpositionem provocat. Non enim ille risus ex despicientia & derisione, sed ex imperfectæ imitationis oblectatione quadam proficiscitur. *Bell. in Herm. p. 77.* aut certè neutrum

trum afferre si poterit, utatur interpretibus, cum nulla peregrinatio ad exteros absque adminiculo linguarum commodè fieri possit, in primis ob necessariam cum exteris conversationem, multipliciumque rerum indagacionem. Licet enim latinè scias: non tamen omnibus in locis, præsertim in itinere, linguæ latinæ periti repèriuntur, ubi cum plebe agendum. At quanto cum incommodo & periculo ignari linguarum peregrinentur, testes sunt ii, qui periculum itineris fecerunt, & nescio, an forte ut sensa animi sui rectius exprimant, aut alia de causa etiam viri literatissimi patrio idiomate uti malint. *Bornit. d. l.*

29. Nec non IV. ARS PICTORIA idoneum magis peregrinantem reddit. *Alsted.* ut si non exquisitam, saltem adumbratam atque rudem pingendi facultatem habeat. *Neug. p. 103.* Non enim parum commoditatis aut utilitatis lineari figurâ adumbranda regiones, urbes, arces, ædificia, plantas, animalia, variosque locorum situs afferet. *Idem p. 50.*

4. Artis pictoriae umbratilis scientia.

30. ADJUNCTA non minus, ut ipsius personæ aptitudo, cautè seligenda: quorû primaria sunt COMITES, qui varii juxta personæ varietatem. Aut enim præsunt, aut subsunt. Præsumunt Inspectores à parentibus præfecti, ubi non rarò peccantur, quando comites potius, quàm præceptores, vel quod gravius, inspectorum loco seductores per avaritiam aut imperitiam filiis dantur. *Neug. p. 72.* Suis igitur liberis benè parentes prospiciant necesse est, ut scil. tales præficiantur, in quibus & voluntas & facultas instituendi appareat, nec minus exemplo, quàm præceptis præfint, ita quod vel tenerrimæ desit atati, vel juvenili ignorantia vel scurrili petulantia, eorum gravitate, doctrina & monitione suppleatur. Horum autem provincia quàm res sit ardua, docet *Neug. p. 189.* simili modo & in eorum qui subsunt famulorum scil. adjunctione cautè agendum est, ut sint fidi, obedientes ac modesti. Augentur verò vel minuuntur proprii comites personæ dignitate.

Peregrinantis Adjuncta Rationalia. 1. Comites, & ii vel Inspectores

vel Famuli

31. Insuper peregrinans eligat sibi EQUUM, laboribus assuetum & super omnia mitem tractabilemque non ferocem, ne homo satillum animæ periculum incurrat. *Loys. in method. apod.*

Adjuncta irrationalia. obs.

obs. 130. vel *Asinum, Mulam*; pro regionis consuetudine, nec *Canem* secum fumere inconsultum erit, ob singularem eorum fidelitatem & sagacitatem, quam doctè describit. *Camer. cent. 1. c. 24. medit. hist.* Verùm multis quoque exitio fuerunt, Ergò neglecta si forma externa, aptior, dummodo interna sit bona.

Adjuncta inanimata qualia,

32. Succedunt ADJUNCTA INANIMATA, quæ non nisi necessaria assumenda, quibusque carere nequeamus: superfluis omnibus rejectis, quæ & impedimento peregrinanti esse solent, & alios ad furandum pelliciunt. Nam secundum *Senec.* opes bona sunt infidiosa, quæ nonnunquam in pericula possidentes conjiciunt. *Neug. pag 74.* Quicquid igitur à sapiente peregrinatore diligenter prævidetur, facilius cum de necessitate contingit, superatur. *Loys. obs. 147.* Melius enim est in tempore, quam post vulneratam causam remedium quærere. *l. fin. C. quan. in integr. restit. necess. arg. l. 6. ff. quod falso tut. autor.* Sunt autem illa, *libelli precationum & cantionum*: ubi talem nancisci laboret peregrinans, quo in suspicionem religionis non vocetur, cujusmodi sunt *Precationes Avenarij*, quibus & ipsos uti Pontificios certum est. Item *Itineraria & libelli Geographici, scriptoresq. regnorum*, quò facilius in omnia inquirere & ad finem sibi propositum collimare liceat. Aliàs omnia transeundo annotare, imò & singularia maximeque necessaria, admodum difficilè videtur. Ante omnia verò domi non obliviscatur *scheda pugillaris seu pinacum*, quibus diligentissimè inserat locorum distantias, describat materiam, inscriptiones & monumenta antiqua &c. annotet & depingat formam & externam & internam. Hæc enim memoriam reficant: & voluptatem olim non pœnitendam afferent. *Neug. p. 103.*

LibriOrationum:

Geographici;

Pugillares

Horologiã

33. Solarium vel Horologium sciotericum idque parvum, quo diei quantitatem examinare possit, habeat. Sonans verò minùs tutum apparet, cum nummorum copiam nebulonibus promittat.

Pecunia, nervus peregrinationis.

34. Sumptus seu pecunia, ut omnium actionum nervus ita & peregrinationis unicus, instrumentum principale, seu mensura indigentia, cui obediunt omnia, *Geldt regiert die Welt.* cum aureum verè sit hoc seculum, ubi omnia auro venalia; imprimis

primis verò ad studia humaniora feliciter inchoanda, feliciter continuanda, felicissimè absolvenda pecunia exigitur. Parentes ergò liberis suis sumptus tales denegantes, suã personã dignum non faciunt, dummodo id per fortunam & Plutum possint: quia eosdem domi alere & sustentare tenentur. *Sagit. d. disp. th. 46. 48.*

Præter diligentissimam & vigilantissimam pecuniæ custodiam, oc-

Monetarũ diversitas maximo- perè atten- denda.

cultationem & observationem sollicitus quoque erit peregrinans, qualis, quantaq. huic regioni vel provincie sit usitata. Unaquæque ferme natio monetam habet propriam. Vigilantem itaque se præbeat in indagando apud eos, qui notitiam hujus rei habent, ut sunt mercatores, tabellarij: magnum exinde sentiet commodum. *Loys. 114.* Num verò summã itineri sufficiente domi se instruere, an per numularios & literas commutatitias nancisci debeat, eleganter discurret. *Dr. Johan. Henner in politischen discurs. c. 3. p. 40. & seqq.* Meã sententiã consultissimum foret, si commodè & cautè summam pecuniæ usitata vestimento inferere possit.

Concam- bia, minus utilia.

Hoc enim pacto usuras, diminutiones, lucrum, bancruptiones & alias mercatorum strophas evitabit. Non autem summa illa debet esse nimia: tum ne itinerantem gravet: tum ne periclitetur in viis & teloniis, ubi non paucis in regionibus moris, ne quis ultra definitam summam exportet. Habent tamen & literæ sua comoda, præsertim generales, & si à mercatorum exactionibus sibi caveatur, poterunt hæc omnia variatis circumstantiis variari.

Quibus verò cum paupertate conflictandum est, & propriis destituntur sumptibus, vivere ut alienis possint, laborent, ea subeundo ministeria, quæ suæ peregrinationis fini non sint contraria, nec famulos agere pudeat: cum necessaria in maximis habeantur bonis, & quò gravior periculosiorq. erit conflictus, eò illustrior futura est victoria, si felici successu peregrinationes absolverint, omnesque difficultates exantlaverint. *Neug. 70. vid. Loys. obs. 20. & seqq.* ubi famulis præcepta peregr. suppeditat, nec non *Neug. p. 200.*

35. VESTES insuper peregrinans, vel longas, breves, latas, angustas diversi colores, ut jubet locus, assumat, usque adeo ut si forte apud Indos eum esse, contigerit, neque plumis avium indu-

Vestimen- torum qualitas.

indutos plebecula gravatim & illibenter aspicit, sæpè apud rudiores gentes infesta est. *Herm. p. 220.* Nam qui moribus aliorum se accommodare studet, multò magis vestitu iis simili utatur. *Neug. p. 75.* Non autem debent esse, molles, delicatæ, leves, luxum redolentes, multæ, sumptuosæ: cum exterior superfluitas interioris vanitatis indicium sit. *Loys. obs. 146. Herm. pol. lib. 3. p. 221.* sed potius puræ, fortes, & accommodæ, quibus pulverem & reliqua itineris tædia superare possimus. *Necessariæ erunt diurnæ, petasus, galerus, caligæ, superfemoralia, ocreæ, chirothecæ, calcei, subuculæ & sudaria, munditiei ac sanitati etiam in sudore excipiendo conferentia. Quod si multas subuculas secum portare nequeat in itinere: cum fortè conquiescet mundandas curet. Nocturno proderit epibole linea super reliquas vestes, si fortè lectorum suspecta mundities. Neug. 76. Loys. obs. 147.* Omnia igitur ornamenta & superflua, ut torques, aureos annulos &c. deponant itinerantes. *Herm. pol. p. 220.*

Gladus.

36. Ne autem ad excipiendos ictus & pugnandum armis careat peregrinans, prospiciat sibi de gladio Ulyssæo & pugione licito, quo cæsim magis quàm punctim utatur apto; præter id enim, quod variis in itinere pateat usibus, monendum & hoc venit, non paucis in regionibus ejusmodi mucrones & sclopetas minores esse prohibitas. Id quod in Flandriæ pago quodam propè *Domsirchen* magno cum periculo ipsemet expertus testor.

Coquus etiam sit peregrinans ne sanitatem decoquat.

37. Denique cum Achille peregrinans non vereatur *COQUINARIAM ARTEM* exercere, & modos ciborum simplicissimorum præparandorum in patriâ suâ discere: ne cum austero & imperito caupone malè parata dehiscat, morbum sibi adsciscat. Discat igitur præparare ova, pisces, carnes, juscula & alia, & si fortè diversiorum nulla sit copia & commoditas, cibaria quæ exiguo sumptu possint parari, & facilè conservari, pro numero & proportione dierum atque comitum assumenda. Quod faciendum illis, qui per solitudines ac deserta proficiscuntur, vel per maria fluctuosa ac flumina importuosa navigant. *Neug. 74.* Nec inconsumptum erit balsamo & medicamentis confortantibus esse instructum ex medicorum præscripto.

38. *Fui-*

38. *Fuimus hæcenus in præparatoriis: nunc ad ipsam peregrinationem progrediemur, considerantes quomodo quis aptus jam eam subire & suscipere debeat, vel ratione suæ personæ vel ratione finis. ad ipsam Ubi occurrunt & faciendæ & fugiendæ. Facere autem ea nobis convenit, quæ honesta, utilia, nostrâq; personâ digna, aliis verò grata, non inuisa, non odiosa.* *Ratio Methodi quo-*

39. Ante omnia autem sit PIUS & RELIGIOSUS: sedulò manè & ante somnum, ante & post cibum, nec non ipso in itinere cantionibus precibusque Deum invocet. Est autem oratio justi clavis cæli: ascendit precatio, & descendit Dei miseratio: licet alta sit terra, altum cælum, audit tamen Deus linguam, si mundam habeat conscientiam: cum sensibus loquitur, si sit solus noster gemitus *August. in serm. quadr. c. 4.* quantum igitur patrio & sincero cultui propter incommoditatem peregrinationis decedit, tantum internæ pietati accedat. *Loys. obs. 60.* partim Deum ob bonâ præsentia præteritaque laudibus celebrando & ob futura de felici omnium rerum successu, redituque jugiter precando: partim humili ac serâ peccatorum nostrorum confessione veniam eorum à Deo petendo. *Neug. p. 50.* Item pro omnibus beneficiis gratias agat. Si enim divinitas, quæ gubernat hunc mundum, incredibili beneficentiâ genus humanum sustentat, & quasi paternâ clementiâ fovet; vult profecto gratiam sibi referri & honorem dari. *Lactant.* Non verò animus est abjiciendus, si non protinus Deus nos exoratores dimittat, sed per *doxologia* probet. Summa namque ars & sapientia piorum est, credere invisibilia, sperare dilata, diligere Deum ostendentem se tanquam inimicum & hostem, & sic usque ad finem perseverare.

40. Insuper omnem peccandi occasionem, quantum fieri potest, vitabit, ne agnitione iræ Dei & metu pœnarum conscientia affligatur, quæ, ut in conspectu hominum gratiosa est facies pulchra: sic in oculis Dei speciosa est, si munda. *Chrysost. vid. Herm. pol. lib. 3. p. 186.* Nam est profectò Deus, qui, quæ nos gerimus, auditque & videt. *Plant.* Ergo si ob hominis præsentiam abstinemus à peccato, quin multò magis ob Dei vindicis præsentiam peccare horremus: cum nullum maleficium Deus inultum finat,

nat, etiamsi diuturniorem aliquando impunitatem concedat, *Comin. lib. 6. hist. gall.*

Problema
Machia-
vellisticum
I.

41. Peccamus autem in peregrinatione vel maxime simulando veram religionem. Ubi i. quaeritur: *An licitum sit in religione sine conscientiae lesione simulare?* Quod quidem Elce-laita, referente Gregorio de Valent. Tom. 3. disp. 1. q. 3. punct. 1. affirmarunt, sufficere ad salutem, ut aliquis fidem habeat in animo, & propterea non esse peccatum tempore persecutionis illam verbis negare, multo minus celare. Nos cum *M. Aegidio Hunnio in disp. de simulat. th. 12.* distinguimus inter confessionem a nobis postulatam, & non postulatam. Si confessio nostrae religionis a quocunque etiam postulatur, ita ut finis & conditio veritatis fidei confessionem urgeat, nullum simulatio habebit locum, sed veritas rotundè & apertè est dicenda. *per 1. Petr. 2. v. 1. & c. 3. v. 15. Psal. 116. v. 10. Matth. 32. v. 33. Job. 10. v. 27.* Licet enim veritatis occultatio conferat ad salutem nostram, destrueret verò honorem Dei, qui saluti nostrae praeferendus omninò est, *Hunn. th. 21.* Si verò confessio nostra a nullo postulatur, neque gloria Dei & humana utilitas, quae vel totius Reipub. vel privata proximi, vel sui ipsius, id exigat pie quis tacere potest, quae taciturnitas fit etiam absque abnegatione. Nemo enim tenetur seipsum conjicere in periculum. *c. 1. de Cler. resid. in 6.* nec necesse, ut quis in aliquo loco versans ultrò se ad confitendum offerat, suamque religionem aliis revelet. *Hun. d. l. th. 19.*

Problema
II.

42. Verum 2. controvertitur: *Num quis de religione non quaesitus, non tantum veritatem & fidem suam sine conscientiae lesione occultare possit, sed etiam falsam simulare?* Id quod impium & detestandum judicamus, eò quod S.S. Scripturae expressè contrarietur. *2. Cor. 6. v. 14. 15. Ephes. 5. v. 6. 7.*

Questio
intricata
Solvitur.

43. Hinc facilis est responsio ad 2. quaestionem: *Num quis bonam cum conscientia cultui aliorum vano interesse, eumque verbis, gestibus, crurumq; flexionibus approbare possit, vel saltem si approbare videatur?* Et de his dicimus, quòd malè agant, conscientiamque maxime laedant. Peccant namque illi tripliciter. 1. Contra Deum, cujus honor per hoc factum laeditur & extenuatur. 2. Contra proximum,

imum, cujus conscientia hoc ipso facto laeditur. Putat enim proximus illum alterum ex toto corde hanc doctrinam approbare & maxime offenditur. 3. Adversus seipsum, quem in peccata projicit, & filium aeternae damnationis facit. *Hun. d. disp. 6. 25.* Multo minus praeter externos ritus si internè eos imitantur, probandi sumus: uti ille studiosus juris, qui interrogatus, cur sacra synaxi unam sub specie usus? respondit, usus fui *in quantum de jure.* Quid verò, si absque ejusmodi simulatione rerum elegantissimarum aspectu destituamur? Ego certè malim piscatoriam simplicitatem, quam Chrysippaeam subtilitatem cum impietate conjunctam: multoq; praestantius, post veram Dei agnitionem judicari, bonam conscientiam, cum mediocri eruditione. *Reusn.* quam malam cum profundam: siquidem Deo magis, quam hominibus obediendum. Adeamus itaque ea loca, ubi religio conscientiam non lancinet, laceret aut laniet. *Sagitt. d. l. th. 58. & seq. De diebus feriatis. vid. Loys. obs. 150. & Neug. p. 81.*

Instantia
exploditur

44. Non autem sufficit, aliorum ne sociemur coetui: verum in quantum possumus, nobis caveamus, inter peregrinos secundum receptam opinionem hominum, cum Vitulinis *de articulis fidei statuere*, zelum falsum praetendentes:

Zelus pra-
posterus.

Sapè scelus caelum Zeli velamine textit,

Cui Zelus caelum est, non facit ille scelus. Loys. obs. 29. quanta namque pericula & damna his è curiosis & immaturis disceptationibus extra vocationem institutis, profiscantur, illi, hac in re qui minus cauti, testatum facient: Imitemur potius *Thomae mori. lib. 2. de opt. Reipub. stat. p. 274.* cives Utopienses, qui nihil sollicitius observant, quam ne temerè quicquam ullam de religione pronuncient. *Adhibe Bell. in Herm. pol. lib. 1. p. 65. Henner d. tract. p. 38.* At si forte praeter culpam & spem omnem peregrinans propter religionem aliquid pati cogeretur, non est quòd animum abjiciat suum. *Loys. obs. 62.* sed cogitet, crucem piorum esse pignus hereditatis, signum paternae adoptionis, medicinam carnis, causam sobrietatis, & ferculum, quod suis Dominus apponere solet. *Hug. Cardin.*

45. Animam ita defensam, corporis tum valetudinem tum securitatem curet peregrinans. Curabit autem valetudinem optime, *Hypocrisis regulae* si obtemperabit.

Cura Cor-
poris pra-
cipue in
Abstinen-
tia.

Non obruatur alimentis, non exsolvatur exercitiis.

Unica namque morborum causa est varietas ciborum, Antiphanes, A patrio igitur ad peregrinum victum pedetentim migrandum. Loys. obs. 82. à fructibus recentioribus Italiae & Galliae, d. l. p. 40. à fomno inconveniente. Neug. p. 63. à cibis quibus non esurientes ad edendum & potibus, quibus non sitientes ad bibendum allicimur, abstinendum. Neug. p. 59. Luctandumque cum proprio temperamento. Herm. pol. lib. 1. p. 58. quod fit si tempora commoda itineri expectamus. Loys. obs. 149. 152. diætam observamus, qua de Medici, in primis Guilielmus Gratarolus lib. sing. de Regimine iter agentium, Marsil. Ficinius de studi. sanit. tuenda. Ranxovius, schola Solernitana. Neug. p. 60. & seqq. & alii, ad quos brevitati studentes lectorem remittimus.

Peregrinantis securitas in itinere ac hospitibus.

46. Securitas peregrinantis consistit in diversoriis vel itinere. Iter tutius redditur, si diurno peragatur tempore, & ad defensionem ductoribus & protectoribus (Germani das Geleids / Belgæ Conduy appellant) certis & fidis erit munitum. Loys. obs. 134. aut comitibus stipatum. In DIVERSORIIS verò eligendis iudicium peregrinans adhibeat, ut honesta, fida, non suspecta sint. Nam in lustris & ganeis morum quidem semper, sæpè etiam valetudinis & opum iactura fit. Neug. p. 75. Sed si accideret, ut difficultate itineris desertis & suspectis, vel etiam inhonestis diversoriis uti cogatur, tantò conspectior erit, tum in dictis, tum in factis, quanto maiora erunt pericula: cubiculi situm & fidem januæ explorabit: de obice idoneâ sollicitus erit, & ita se suosque reservabit. Loys. obs. 138. pura cubicula seliget. Opus namque est in lodicibus dignoscendis homine emunctæ naris. Linteamina igitur & cervicalia munda sunt, atque ut haberi possint, nullis sumptibus parcito: Si non possint, sudariolo cervical tegito. Attamen ratio flagitat, ut nunquam sine suspitione degat in ejuscemodi diversoriis: nec facile cuiquam credat, quantum vis in speciem amico, nec arridenti, nec amplexanti, nec etiam dejeranti. Idem d. l.

Peregrinantis officia erga alios.

47. Aliis grata exhibet peregrinans, si sit virtuosus & bene moratus. Maximum namque iudicium in peregrinatione, test. Comin. requiritur, non tantum ut cognoscat & apprehendat mores sibi convenientes: sed etiam ut discat, modorum diversi-

versitatem, quibus erga alios pro differentiâ sit utendum. Alium se præstare debet exteris, alium conterraneis: alium comitibus propriis, alium novis & alienis: alium juvenibus: alium senibus: alium hospitibus: alium eorum servis: alium majoribus, alium minoribus, alium paribus: alium doctis, alium indoctis. Loys. obs. 64. & 65. Erga conterraneos & proprios sit fidus & promptus. Qui enim in patria tibi civis erat, foris patris loco complectendus est. Loys. obs. 37. Parcius tamen cum iis inter exteros versandum, & exterorum consuetudinem (cæteris paribus, & salvo honore, qui nunquam ipsis denegandus) esse præferendam, judicarem, eò quòd aliquando fatius, & cum fine peregrinandi congruentius sit, crediderim. vide Bell. lib. 3. p. 174. & seq. Bornit. de prud. pol.

Paradoxon, de medica conversatione cum conterraneis.

48. COMITES sibi seligat certos, delectos, jucundos vehiculi qui instar, æqualis scopi & studii, nec non certum numerum qui Gratiarum compleat, Musarum non superet: ne multitudo molestum, paucitas infestum reddat iter. Loys. obs. 136. Horum certe quos semel in comitatum suum admiserit, mores non tam oderit quàm noverit: eosque velut amicos intimos complectetur. Neug. p. 72. De incertis verò & obiter conjunctis, malos quos putabis, nunquam suspicio exuatur. Equifones, Nautas, Muliones, aurigas, veredarios, cursores & tabellarios non quosvis assumat, assumptos liberaliter tractet. Hi enim tanquam canes famelici, cum turpis lucri sint cupidissimi, vel exiguo injecto bolo, vel haustu cerevisiæ placari possunt: blandis insuper verbis in officio contineri. Agrè enim admodum ferunt alienas sordes, ipsi fordidissimi. Neug. p. 71. Nec erubescat eos consulere, variaque expiscari: siquidem multum prodesse poterunt, in monstrandâ viâ & modo tractandi moderandique eqvos &c.

Comites quales, & quot?

49. Erga alienos sit humanus & officiosus moribus, alloquio & salutatione. Lenior enim erit quisque socius & in communi Repub. civis melior, qui liberius salutaverit, imò salutationes anteverterit, neque subrusticam illam nobilitatis persuasionem, stolidamve quorundam superbiam imitatus fuerit, qui usque adeò Demæ sunt, ingenioque agresti, ut vix salutati, refalutent. Herm. 178. Accommodationi cultus & morum æqualium studeat, quæ æqualitas pacis & tranquillitatis est alitrix, inæqua-

Humanitas erga alienos, ac Civilitas.

litas verò seditionis seminarium. *Loys. obs. 36.* modestiam liberalem præ se ferat, in ipso motu, gestu, incessu. *Idem 38.* vivendi pulchritudinem & civilitatem decentem teneat, 39. pudorem subrusticum abjiciat, tum in factis, tum in verbis 40. contra verecundiæ togam assumat 42. quorumvis moribus, locis, temporibus & personis se accommodare discat, & prout *Terent. in Andria* describit.

Sic vita erit: facile omnia perferre, ac pati.

Cum quibus erit, cumq; una his se se dedere:

Eorum obsequi studiis: adversus nemini:

Nunquam se preponens illis: ita ut facillime

Sine invidia laudem inveniat, & amicos paret.

Urbanitas
in jocis, ac
Comitas.

In jocando sit parcus, careantque joci dentibus *Bell. lib. 3. p. 171.* dicitur & scommata, alior. æquo & mansueto ferat animo. Mansuetudinis enim est proprium officium, posse criminationes, calumnias & contemptus moderatè ferre; *Loys. 46.* qui enim varios hominum mores pati nequit, aut nimis delicatus est, aut à communi mortalium consortio se extrudit. *Francisc. Patric. lib. 7. de Regis instit. tit. 14. p. 485.* Dann wer nicht kan Schimpf verstehen/sol nicht zu Leuthen gehen. *Sebastian Brandt Argent. im Narrenspiegel c. Schimpf nicht verstehen. Keller lib. 1. de off. juridic. pol. c. 14. vide Joh. Maxienti. de referend. advocat. & Jud. offic. part. 3. c. 38.* perniciosumque semper cum Sen. judicet, rixari & iram in promptu gerere: Optima igitur tolerantia magistræ peregrinatio.

Affabilitas
erga hospites.

50. Cum primis verò **AFFABILIS** erit *erga hospitem, hospitem, liberos ejusdem, ser vos, famulos, nihil imperiosè vel morosè ab his postulabit. Secus si fecerit, nec culinam nec cubiculum sua facere officia cum damno sentiet. Igitur:*

Sic vive tibi, sic alii ut dicere possit,

Te pacem homini, te vitia indicere bellum.

Munificentia necessaria.

Per xenia & munuscula multa offendicula amovere à se cautus peregrinans poterit: quin contra magnam benevolentiam sibi conciliare apud hospitem. Hic igitur attendat Antonini Imperatoris rescriptum. Neque ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita referanda, ut pateat omnibus. Nam qui in pecunia petenda & retinenda rarò sibi scit modum imponere, à peregrinatione tanquam avarus & manus puras non habens remo-

removeatur. *Loys. 97.* Quid quæso periculo magis obnoxium, quam vel de industria, vel ex ignorantia, in via & hospitibus aurum & argentum ostentare? quid furiosius, quam divitias suas tanquam hostium spolia bello rapta diripere? quid stultius, quam quod libenter facias, curare, id ut diutius facere non possis? quid inconsultius, quam prodigalitati vitio laborare & velut arena sua viscera exponere? *Herm. p. 206.* In contrarium verò non adeo tenacem se præbeat, ut, si quando in diversoriis & teloniis injustè quid exigi animadvertat, numerare recuset, sed patienter hanc iniquitatem concoquat, necesse est. *Henner d. l. p. 38.* Ne autem quid rerum, quas secum accipit, incuriã fortè amittat, conscribat *Catalogum*, ex quo in hospitii ingressu & egressu facta ne adhuc tectaque sint omnia, recenscat: reficiantur necessaria: purgentur sordida: custodienda committantur, quæ cara sunt, quorumque damnum, magno redimeres, bonæ fidei hospiti. *Neug. p. 77.*

Jactantia
divitiarum
periculosa.

Catalogus
rerum necessarius.

51. Erga MAJORES reverenter se gerat, cum præmeditatione & concinno ordine eorum, quæ dicenda sunt, eos alloquatur: loquentibus attentas præbeat aures, decorè & modestè respondeat, gratiarum actione, quæ illustres delectantur, beet, suã submissè recommendet servitia, *vid. Bell. in Her. pol. lib. 3. p. 166. & seqq. & tom. 3. dissert. pol. 7. p. 640. ubi Cajetanum legatum instruit. Loys. obs. 70.* Erga MINORES, famulos scil. non rigidum & severum se exhibeat, dummodò officii sui non immemores: Erga pauperes liberalitatem exerceat, rivulos ex peregrinationis suæ fontibus ubivis terrarum derivari in egenos permittat. *Loys. obs. 71. & seq. Pares bonos feligat, ob innatam hominibus imitandi naturam. Bell. p. 171.* cum malis enim nullum commercium, ob vitiorum contagionem: licet etiam ex malorum conversatione interdum utilitas colligatur quod ex Socrate probat. *Bell. d. l. p. 159.* Cautè ergò in hac hominum colluvie versandum, inter multos pauci, inter paucos unus eligendus. *Idem. d. l.*

Modus se
se gerendi.

1. Erga
Majores.

2. Erga
Minores.

3. Erga
pauperes.

4. Erga
pares.

52. Cum insuper non montes aut maria, sed sapientum congressus conferat prudentiam, incumbit studioso adolescenti diligenter in unaquaque civitate DOCTIS DE VIRIS quærere, eosque non tantum adire sed & audire, imitari & modestè cum iis conversari. *Loys. obs. 55. Bell. in Herm. pol. lib. 2. p. 98.* Nulla enim res magis

Doctorum
Virorum in-
vestigatio
diligens,
quæ scopus
primarius
ani-

animos induit honestos & in pravam inclinabiles revocat ad re-
 ctū, quā bonorū conversatio. Paulatim enim descendit in pectora
 & præceptorū vim obtinet frequenter aspici, frequenter audiri. *Sen.
 epist. 6.* Quis quæso non ab Hortletero abeat doctior? Consultior
 à Meiero? prudentior ab Heidero? acutior à Baccovio? gravior à
 Becmanno? Melior à Meisnero? humanior à Gerharo? disertior
 à Lansio? politior à Besoldo? quorum licet & auditus & visus ma-
 gni emendus; non tamen *Gaditanum* imitabitur peregr. qui ab ex-
 trema Hispania peregrinationem ob id tantum suscepit, ut lacte-
 um illud eloquentiæ flumen T. Livium coram videret, statimque
 ut viderat, abivit. *Herm. 155.* Id quod docere quoque voluit *Glareanus professor Friburgensis*, nobiles quosdam; hos cum audiret ex
 Italiā ipsum videndi causā venisse, iussit, ut cras redirent, qui cum
 reversi, Glareanus suā laureā induit, & aureā torque ornatus, con-
 cessit in conclave quoddam elegans & amplum, ubi se in Hemicyc-
 lum recipiens, iussit eos ingredi. Nobiles ingredientes Glareanum
 salutabant: tum ille sedebat immotus, perinde quasi illos non vi-
 deret: quos etiam ita abire patiebatur. Hoc cum Itali mirarentur,
 hancque inhumanitatem per nuncium quendam Glareano expro-
 brarent. Cur illis inhumanus videar, cum solum me videndum
 venerint? At postea ab illis invitatus, totus dies jucundissimis col-
 loquiis consumtus, ut ita ipsius humanitatem, prudentiam, erudi-
 tionem, faceta dicta, servatā tamen gravitate Itali cognoscerent.
Pirckm. in lib. de art. apodem. Ut autem modeste, ita tuto adeundi
 docti viri, vel oblatione albi, vel alia de causa. Non enim eruditio
 ab humanitate quæ separari nequit, fert, rigide ut peregrinos exci-
 piant, licet *Pirckm. in suo itinere* referat, se ad *Cardanum* venientem,
 ipsum nomine Pauli Guideldi Clariss. Medici salutare volentem,
 hanc primo intuitu passam quæstionem. Num ille pecunias affer-
 ret, cui respondit negando, sed salutem, tum ille sibi nihil negotii
 esse cum Transalpinis: se *Cardanum* esse, & neminem curare, nisi
 qui pecuniā instructus veniret. Hic non *Cardanus*, sed potius *neg-
 daios* dicendus. At si jam in gratiam & amicitiam Clarissimorum
 peregrinans irrepsit omnem movebit lapidem, in eā ut maneat,
 submisit se gerat, neque minimā re eos lædere nitatur. *Loys. obs. 44.*

Facetum
Glareani
factum.

Cardani
auri sacra
fames.

Cavenda
1. Libido.

53. Sicut autem peregrinanti virtutibus studendum: ita
vitiis

vitiis abstinendum. Primo itaque sibi caveat a detestandā li-
bidine. Nam

--- Veneris quò non mortalia trudis

Corda fames: tu fons, tu princeps causa malorum.

Huic enim nimium indulgentes, gravissimas ægritudines, imo
ipsam mortem sibi consciverunt: ut *Ludovicus XII. Rex Gall. apud
Thuan. lib. 1. p. 31. Petrus Toletanus Sicilia Pro Rex. Thuan. lib. 12. p. 560.
Ludovicus Palatinus septemvir. Idem lib. 29. p. 893. nec non Joachi-
mus II. Elector Brandenburg, vide Bell. p. 208.*

54. Secundo vitet voluntariam insaniam, luxum & ebri-
etatem, currus enim luxuriæ quadriga volvitur vitiorum: inglu-
vie videlicet ventris, libidine coitus, mollitiæ vestium, otii labo-
risque resolutione. Trahitur equis æquè duobus, prosperitate vi-
tæ & rerum abundantia: & qui his præsent duo, ignaviæ torpor,
& infida securitas. *Bernhard.*

55. SUPERBIAM fontem omnium malorum abominabitur, nec
præcedentiam affectet. *Bell. p. 177.* Philautian & loquacitatem se-
ipsum depredicando omnem excutiat: quo de *Loys. obs. 29. & seqq.
Bellus. 107. & 175.* sed potius sit obsequiosus, humilis, taciturnus &c.

56. Importunam curiositatem in quærendo & scrutan-
do, a versabitur, inprimis quæ cum temeritate est conjuncta. Alias
enim præstantissima ars est interrogatoria. *Bell. lib. 7. p. 141.* Et si in
aliena domo surdum & mutum esse oportet, multò magis in alie-
nis regionibus, ubi observabit peregrinator, non taxabit mores
peregrinos. Malus enim ille, cui non est satis id, quod cæteris satis
est. Parcè igitur laudandum, parcius vituperandum: cum planè
nemo contemnendus, & omnis comparatio odiosa sit. *Herm. lib. 3.
p. 171. 176. 179.* hinc rectè *Horat.*

Levius sit patientiâs, quicquid corrigere nefas.

57. Lusibus inhonestis & prohibitis, lucrique causâ
institutis non utatur. Rixarum enim & tumultuum genitrix lu-
crum ex lusu. *l. 3. Cod. de aleat. Herm. p. 716. Loys. obs. 57.* nec si rixæ
inter alios oriantur se immisceat. *Dann der Scheyder bekomppt ge-
meiniglich das beste darvon.*

58. In summa peregrinantem sanum non dixeris, in quo
non concurrunt virtutes animi & corporis: lingua parca, mens
clausa, frons aperta.

2. Luxus
& Ebrietas

3. Superbia
& Philan-
tia.

4. Curiosi-
tas impor-
tuna &
temeritas.

5. Lusus
inhonesti.

Tres Virtu-
tes Pere-
grinantis.

59. Re-

59. Restat finis & Scopus, ad quem peregrinans collimare unice debet, considerandus, qui varius à variis delineatur: prolixè à Ranxovio in method. Apod. brevius à Chytræo in delic. itin. logicè à Neug. Zuing. & aliis, nos breviter eum consistere putamus, in observatione & cognitione comparandâ, quò facilius aliquando suimet ab omni parte absolutionem, summam amicis patriæque charitatem & inserviendi promptitudinem afferat: Notandum tamèn prius, commorationem magis ad finem consequendum aptam, quàm itionem perpetuam & transitum: Ergo peregrinis locis in celebrioribus subsistere paulisper studeat.

Observanda 1. Loci
Qualitas,
quæ est in
inquisitione
(1.)
Nominis.
(2.) Situs
Loci.
(3.) Natura

60. Observanda autem est qualitas tum loci, tum Regionis, tum hominum. Loci, qualitas generalioris, totius scilicet regionis, consistit in indagazione nominis, situs, naturæ. Unde scilicet nomen suum vel vetus vel novum sortita, quæ inibi floreat lingua &c. Sirtus Loci: quâ sub mundi parte, quâ provinciâ, sub quâ Zonâ, quæ longitudo & circumferentia: num abundet civitat. & pagis, quos habeat confines: an sit maritima: & si hoc, num tutò portum assequi possumus &c. NATURA: quæ aëris temperies, quæ fertilitas agrorum, vinearum, pratorum & unde, quibus abundet fructibus: quos habeat montes, steriles ne an vestitos: sylvas, ibi an copia ferarum; num sit ornata fodinis vel auri, argenti, ferri, salis, quales inde lucrum sperandum: num præter alias nationes dotata sit animalium, herbarum, arborum, &c. singularitate: quæ flumina navigabilia, piscosa: quæ balnea sanabilia: num propugnaculis munitis transitus militares inhibere possit &c. vide Henner d.tr. p. 51. & seq. Ad horum investigationem valdè proderit, rythmos quosdam regionum præcipua continentes addiscere. E. g. Turcarum notabilia complectitur sequens distichon:

Meschita, maratium, charavansaraja, lavacra.

Fontes & pontes fluviorum & strata viarum.

Apud Anglos eximia esse feruntur, quæ hoc versiculo comprehensa

Mons, & fons, & pons, Ecclesia, femina, lana.

Alsatiæ hi quatuor rythmi describunt.

Drey Schlösser auff einem Berge!

Drey Kirchen auff einem Kirchhoffe!

Drey Stätt in einem Thale!

Ist das ganz Elsas liberal.

Thurin.

Thuringi laudantur à quatuor W. von Weidt/Wein/Weiß/Woll prout Cl. Vir. Dn. M. Heiderus fautor & hospes quondam meus etatem colendus Jenæ me docuit.

61. Qualitas loci specialioris, ut civitatis, præter nomen ejusque rationem, conditorem, amplificatorem & instauratorem, item situm, formam exteriorem, cognoscitur, tum è visu. tum memoratu dignis: quæ varia peregrinanti se offerunt, & vel gratis vel honorario debito.

Qualitas loci specialioris.

62. Visu digna sunt ædificia, (in quibus sit curiosus ac diligens, constans, laboris patiens, & in locis, per quæ transiturus est, si quid dignum spectatu sit, festinet lentè: ubi subsistit, occasiones sedulo aucupetur, ea, quæ non semper possunt videri, suo tempore videnti. Neug. 103.) quæ vel sacra, vel profana. Sacra sunt Basilicæ & templa clarissima, uti superare & antecellere reliqua vidi, Londini in Anglia templum S. Jacobi, in Borussia Dantisci parochiam novam magnitudine, S. Petri seu Westmonasterium Lond. monumentis marmoreis: Antverpiæ in Brabantia B. Virg. picturis artificiosissimis, ibidem Jesuitarum, marmore: Roani in Gall. B. Virg. architecturæ beneficio: Friderichsburgi Arcis templum in Daniâ splendore & elegantia incredibili, ibi namque Altare, Organum & Regia sella mirificè extructa, ex argento & ligno artificiosissime constructa. Cenobia amana: ut Ratisbonæ Chartulariorum: Antverpiæ Carmelitarum &c. Cemiteria: Spira: Collegia, Gryphswaldi in Pom. Vienna in Aust. Scholæ, ut Dantisci. Xenodochia, ut Amstelodami, Paris. Argentorati, Noribergæ, Das Findelhaus oder Weisenhaus. Item Dollhaus. Amsterdam. Roterdami Antverp.

Videnda ædificia,

Sacra;

63. Sacris ædificiis observatis, profana quoque, quæ vel publica vel privata, introspectat peregrinans: id cum multum ad loci cognoscendam qualitatem facere ex politicorum monitu cognoscerem, eò magis meâ in peregrinatione intentus fui, ut inde putem palatiis & parlamento certare cum aliis Lutetiam. Arcibus: Fontainebleau sive Fontem-bellaquæum Fontaine-belle-eau, Luparam, Loure, San-Germanum seu fanum Germani, S. Germain, in Gallia: Friderichsburg. in Daniâ: Dresdam in Misniâ: Gratum in Styriâ: Propugnaculis: Elsendt in Daniâ: Castellum Genth: Cystrin in Marchia vet. Ostendam in Flandr. Nancy in Loth. Bleckhaus

Profana, quæ vel Publica:

L

Dantif.

Dantif. Raab & Gomorram in Ung. *Curis*: Antwerplam, Augustam, Vind. Noribergam, Magdeburgum, *Foris*: Amstelodamum, Noriberg. am Herren Marck. Viennam am Graben. *Armamentariis*: Dresdam, Dantif. Argentoratum, Coppenhag. Noriberg. Augustam. Vindel. *Turribus*: Argentoratum artificio & elegantia. Viennam: fortitudine, Lansdhutum altitudine: *Stabulis*: Dresdam, Stuggardum, Bruxellam. *Theatris variis*: Londinum, Ballhäuser Lutetiam, *Edificiis mercatorum*: Rauffhäuser oder Böers Amstelodamum, Antwerp. Londinum Roterd. *Balneis*: Baden/Egram, &c. *Porticibus*: Leydam, Amstel. *Portibus*: Elsenör in Dan. Bilau in Borufs. *Pontibus*: in Germ. Ratisbonam fortitudine; Dresdam elegantia, Pragam longitudine: in Angl. Londinum, cui ponti egregiæ inædificatæ ædes & turres. *Fontibus*: Augustam, Noribergam, Brux. *Aqueductibus*: San. Germanum, Roel, Bruxellam. *Fruementariis*: Kystrim, Argentoratum, Ratisbonam. *Hortis Sclopetariorum & Sagittar*: Mittelburgum in Zeelandia, Amstel. Augustam, Ratisponam. *Bibliothecis*: Leydam, Jenam, Zuchthaus/ Amstelodamum, Coppenh. in Dan. *Horologiis*: Argentinam, Augustam. *Thiergarten*: Regiomontanum, Londinum, *Diversoriis*: Lutetiam, Viennam &c.

Vel priva-

64. Nec non in ædificiis privatis & patrimonialibus peregrinans oculum figat, ad eorum elegantiam, splendorem, ornatus, artificia, formam tum interiorem, tum exterioram, amœnissimos scil. hortos, quibus Galli maximè operam dant: picturas, quibus Belgæ, antiquitates, quibus Bavarus Monachii, Runskammer/cui Saxo Dresdæ, & reliqua omnia, visu quæ digna judicantur.

Que memoria digna in Civitatibus?

65. Memoriâ digna sunt, quando inquirit peregrinans, Num civitas aliqua sit experta, fames, pestes, inundationes, incendia, obsidiones, seditiones, expugnationes: num inibi celebrata consilia, colloquia, synodi, comitia, conventus, hastiludia &c.

Peregrinantium Vitia.

66. Verùm non sufficit in suis peregrinationibus montes & valles transcendere, maria & flumina trajicere, & omnes terrarum angulos perreptare: neque alio fine, quàm ut si saltem oculos urbium, palatiorum, animantium & hominum, spectaculis pascant, ut Sphæristeriis reticula tractare discant, ut gula captent illecebras, ut meretricularum læthale mulfum degustent, neque diu cum abfuerint, domum aliud quicquam referant, quàm inanes loculos, quàm corpora

corpora pallida, macilenta, scabiosa, verminantitia, quàm conscientiam mille sceleribus onustam, quàm vestes insolitas, mores histrionicos, superbam stultitiam, & denique patriæ contemptum. Cl. Dn. M. Heid. in politicis MS. c. de adjum. prud. pol. Et hi sunt de quibus Horat.

Cælum non animum mutant, qui trans mare currunt.

Non ergo tantum externè, verùm & internè, Reipub. qualitatem considerando, peregrinandum, quod sit, quando studiosus diligenter Ecclesiasticam potestatem à politicâ segregat, in illâq; scrutatur, qualis sit illa potestas, quæ religio, ejusque libertas & ritus? nec non personas Ecclesiasticas earum regulas & habitum, leges & judicia, decreta, reditus observat. Politicè verò Reipub. formam, statum & jurisdictionem inquirat, num superiorè agnoscat vel alteri pensionem debeat, fundamenta belli & pacis investiget, reditus ordinarios, extraordinarios & expensas metietur, subditorum alimenta, commercia, divitias exploret, educationem juventutis in Academiis & Scholis ponderet, leges, statuta, ordinationes & cætera notatu digna, incrementum scil. & amplitudinem cognoscat. vide hac de re D. Henner d. tr. p. 59. & seqq. ubi in hoc consilio multa lectu digna congregit.

Virtutes precipua, que in consideratione Reipub.

67. Tertio & ultimo QUALITATEM HOMINUM considerandam peregrinans sibi proponat, eorundem naturam, accidentia scil. claritatem in artibus & literariis & mechanicis, nobilitatem generis, habitus, vestitus, caeremonias, ritus, mores, & plura œconomica, imò & ipsa ingenia, quæ ex astrorum positura regionisque natura diversimodè variant. Scal. Bot. 5. de Repub. c. 1. n. 522. & seqq. Sunt enim aliæ gentes iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in Vinum in Venerem promiores aliæ sunt. Liv. lib. 45. hist. quod patet speciatim ex nationum proprietatibus, quas suo finem suarum deliciarum cumulavit Nathan Chytraeus. Notandum autem probè, non singula à nobis eo describi animo quasi etiam minutissima quæque (id enim impossibile) annotari & observari velimus, sed sufficit, singularia, præcipua & primaria, quoad fieri possit, assignari.

Que circa qualitatem hominum notanda?

68. Præter multarum rerum in itinere observationem, occurrunt etiam quædam addiscenda domumque portanda, ut Artes, linguæ, mores. Artes quilibet eas amplectatur, quarum gratiâ peregrinationem suscepit, quæ aliquando usui sibi esse possunt.

Que peregrinandi addiscenda? Artes maxime utiles.

maximo: quibus artibus & scientiis si misceantur etiam exercitia, ut gymnastica, Musica. *Herm. p. 125. 214.* & reliqua studiosis convenientia, pro ratione instituti & personæ, non video improbatum.

2. *Linguae florentes.*

69. Deinde linguarum quoque cognitionem domum reportet, in primis earum, quas in patriâ florere sciat: (ubi locum commorationis sibi feligat, quo in major linguæ puritas & elegantia) ut non tantum peregrinos ore tenus excipere, iisque respondere, sed ut possit prudentiam ex lucubrationibus & dissertationibus politicis exterorum haurire. Quam plurima enim eruditè scripta, invidiâ putem exterorum aut gratiâ civium suorum exteri, in primis Itali & Galli, hodiè vulgari lingua edunt. *Bornit. de prud. pol. comp.*

3. *Mores probati.*

70. Mores insuper sunt addiscendi, sed non soli, sed non omnes, sed probati. Mores enim hic velim tuâ personâ dignos, non moros aut morosos, non affectatos aut ostentatos: *Sagitt. d. l. th. 97.* Ita tamen ut pro locorum varietate suscipere & deponere possit. *Bell. lib. 3. p. 229.* Non enim solum id quod rectè atque ex officio faciendum est, cognoscere oportet: sed etiam pravum cavere, ita enim in scientiis rectè proficimus. *Scal. de causis L. L. c. 14.* Habeat licet unaquæque regio sua vitia, habeat & suas virtutes, peregrinemur ergò, sicuti apes, non ut araneæ, & sic vitia linquentes, virtutes colligentes. *Scalv. Herm. 164.*

Redeuntis officia.

71. Itinere nunc feliciter absoluto & ad finem perducto peregrinans, Deo actis gratiis, in patriam reversus, priuscas amicitias repetat, mores patrios resumat, linguam vernaculam imitetur. *Guazz. dissert. 3. de civil. converj. p. 157.* Vestitu non magis, *Φιλόζενον*, quam *Φιλοπατριδα* se præbeat. *Loys. obs. 143.* Et hætenus hic peregrinatus sumus: nunc ulterius viarum, & longitudinem & perplexitatem nauseantes, dominos contineamus & consileamus.

COROLLARIUM.

An Judæi recipiendi tolerandi & defendendi?

Cum in peregrinationibus subinde dispersos esse Judæos videamus, haud inconcinnè nostro discursui colophonem imponit investigatio: quid de Judæorum receptione, tolerantia & defensione judicandum? Nostra quæ sit sententia, ingenuè absque

que tamen ullius præjudicio, dicamus. Et primò quidem, quaestionem eam, an recipi debeant, ab illâ, an possint, sejungendam censemus. Nulla autem ratione induci possumus, pessimam hanc bestiam omni aspide nocentior, natura, quam quasi sterco evo-
muit, avaritia monstrum suscepit, immanis cupiditas pestem multarum civitatum auxit & enutrivit. *Cas. lib. 1. Spher. civit. c. 7.* in florentem aliquam & benè administratam Rempub. esse recipiendam, studiosè advocandam, lucri & quæstus gratiâ hospitium illis offerendum. Felix namque est Resp. in qua non est Abraham, Nimrod & Naamam: Siquidem ex cohabitatione Judæorum magna pericula & scandala Christianis obveniunt, ut seditiones, qualis fuit Francofurtensis &c. seductiones, proditiones: cum ipsis solenne & quasi innatum, omnia explorare, scrutari: qua in re mirè vafri sunt & versipelles, Und also in ihrem Gemüht und Herzen rechte Rundscharffer und Landtsverrähter / ja (welches das höchste ist) unsers einigen Erlösers und Heylandes Jesu Christi / und aller Bekenner seines Namens of-
fentliche und abgesagte Feind seind / prout manifestè testatur die Chur, Pfsß, Landtsordnung. tit. 8. S. von Juden / vers. Wann dann) periculum perfidiæ & perjurii, sænus detestandum animi tanus &c. Imò in sua pertinacia & superstitione confirmantur, elatique sui securitate insolescunt, multum præcipientes in Christianam reverentiam admittunt. *l. 14. C. de Jud.* Subindè enim à nonnullis Judæis audiuntur jactabunda verba: Deus noster dat nobis gratiam coram Magistratibus Goim, ut simus eos mirammanostri schohad, id est, decipiamus & excæcemus nostris muneribus. *Ernest. Frid. Flag. p. 3. c. 4.* Anton. Margarit. lib. de fid. Judæor. Accedit quod hæc Judæorum receptio in reformatione politica August. anno 1530. rubr. von Juden und ihrem Wucher ic. à Carolo V. videatur prohibita: Item nach dem im H. R. Reich Teutscher Nation / Juden / die wuchern und nicht allein auf hohe Verschreibungen / Bürgen und Unterpfsand / sondern auch auf räubliche und diebliche Güter leihen / durch solchen Wucher sie / das gemein / arm / nottürffig / unvorsichtig / Volek / mehr dann niemands genug rechnen kan / beschweren / jämmerlich und hoch verderben: Sehen / ordnen / und wollen wir / dz die Juden so wuchern / von niemandt in dem H. Reich gehaufet / gehalten oder gehandhabt werden sollen. Multò ergò minus sordidi lucri causâ invitandi erunt, 5.

eujus licet odor per se sit bonus ex qualibet re, non tamen permit-
tendum est malum, ut aliquid boni eveniat, quemadmodum in *Templ.*
Ezech. p. 313. Hafenref. conqueritur, quod Judæi alicubi receptentur,
tantum, ut fortunis & sanguine Christianorum pasti, rursus emun-
gantur argento; servique existant pœnæ & fisci, atque spongiæ sal-
tem Magistratum eorum, qui illos tolerant, omniumque prædæ &
violentiæ expositi: Vide *der Stadt Franckfurt Historien verlauff.*
p. 72. 73. & seq. Prudentissimè igitur, *Christoph. Ducis Wirtemb. respon-*
sum, Judæorum receptionem suadentibus datum: Wann diese ver-
suchte Leuthe mir wolten Gelt vollauff geben/wolt ich sie doch in mei-
nem Fürstenthum/weil sie an meinem Bruder und Erlöser Jesu
Christo treulosß worden/und öffentliche Zauberer seynd/nicht leiden/
prout allegat *ex arb. Judic. Gilhaus. part. 1. c. 1. §. 1. Otto in dissert. de*
jur. pub. c. 19 p. 669. Quo cum principe laudatissimo statuitus, eos
non esse recipiendos, etsi jura hoc permittant, regaliumque nume-
ro adscribant, ut *textus Aur. Bul. c. 9. §. 2. verb. nec non Judæos ha-*
bere: Policeny-Ordnung. Carol. V. zu Augspurg. Anno 1548. tit. von
Juden re. verb. Sezen/ordnen/und wollen wir/dasß hinfüro nie-
mand Juden auffzunehmen oder zuhalten gestattet werden soll/dann
den jenigen die von uns und dem H. Reich Regalia haben/oder in-
sonderheit privilegirt seyn/ ejusdem tenoris est Ord. pol. refor. Fran-
cosurt. Maximil. II. Anno 1577. vide Buxt. conclusionem ad Aur. Bul. 29.
Dn. Aruma. discurs. s. th. 6. Thom. Micha. de Jurisd. concl. 47. lit. B.
Schönbor. lib. 5. pol. c. 16. Keyel in discurs. Academ. Gieß. de regali ha-
bendorum Judæorum. Verum videtur hoc regale datum Electoribus
& cæteris Principibus, non ut necessariò Judæos recipiant, sed ne
hac careant potestate & liberrimà fruantur voluntate, vel si com-
modum suæ Reipub. perspexerint, recipere, sin minus, intermitte-
re; nec non exinde patet, Judæorum receptionem esse periculosam,
cum tantum regalia habentibus competat, scil. qui majori potentiâ
eorum fraudes refrenare, & præcavere possint.

Quid si semel recepti, poterunt ne expelli? an vice versa
jure tolerari? Hac in quæstione distinctè est procedendum: De
Jure quidem Divino, Canonico & Civili Judæorum tolerantiam respe-
ctivè tollere non possumus, cum prædicta jura id velle & exigere
videantur: imò contra injurias aliorum defendant: verum haud aliter,
quam si aliqua conversionis aderit spes. *Osee 3. v. 4. Rom. 11. v. 25. 26.*

8.
An recep-
ti expel-
lendi? An
jure tole-
randa?

Luc.

Luc. 21. v. 34. Psalm. 59. v. 12. Non autem speramus de conversione eo-
rum, nisi & Ecclesiasticis & politicis conditionibus jam ponendis se
inobedientes non gessisse, experiamur, quarum I. Judæi in Synago-
gis, vel etiam alias Christum Deum & Salvatorem nostrum maledi-
ctis non proscindant, neque ritus, cæremonias, festivitates, sacra &
solennia summa, in contemptum Christianæ religionis, fidei atque
legis, peragant, atque ita, ne Christianos eorumve religionem di-
cto facto ve contemnant. *text. est. in c. etsi Judæos & c. Nonnullis de Ju-*
dæis. l. Judæos C. eod. Hoc enim esset blasphemiæ evomere, cujus
crimen atrocissimum, omneque peccatum huic comparatum, levi-
us est, hinc capitis statuta in perpetratores pœna. *1. Reg. 21. v. 3. Nov.*
77. v. Alth. lib. 1. diceol. c. 101. n. 31. & qui non divinæ Majestatis læsio vi-
tam adimat: cum perduellionis pœna etiam ipsos tangat hæredes,
jam, gravius sanè multò æternam quàm temporalem lædere Maje-
statem. *c. vergentis. de hæret. vide Benedi. de crescentis im Rechtlichen*
bedencken von der Juden Freyheit p. 27. II. Uti Judæum ad Christi-
anismum transire volentem prohibere, ita Christianum ad suam re-
ligionem traducere abstineant l. 17. 18. C. de Jude. III. Biblia in aliis
linguis legant, impiis dogmatibus de mortalitate animarum ac reli-
quis traditionibus renuncient, libros manuscriptos veterum Hebræ-
orum semoveant, conciones nostras audiant & cum eruditis Chri-
stianis sæpè conferant. Quod tamen non indoctè à multis in dubi-
um vocatur: Num Judæi cogendi, ut statutis diebus Verbum Dei purum
in Templis Augustanorum vel Pontificiorum audiant? Ubi distingue-
rem cum Quir. Kubach. cent. 3. dec. ult. quæst. illust. 8. p. 948. inter sua-
tionem, sive admonitionem, quæ Magistratui cuilibet competit. l. 3.
C. de sum. trin. & coactionem, quæ conscientiarum dominium in-
ducit, quod soli Deo prudentissimè attribuit. Stephan. Bathori Rex
Polon. Pietatis enim ara armis inimica. Lactant. c. secus Judæi. de Jude.
IV. Novas Synagogas non extruant. l. 18. §. 1. & 2. C. de Jud. c. Jude-
is. eodem. Hoc enim ipse abominatur Deus, ut testis est Zonar. lib.
3. hist. p. 22. Quod Judæi Templum Hierosolymitanum edificaturi
divinitus impedirentur: Nam etiam ad fundamenta jacienda ter-
ram effoderent, copiosus ignis è fossis erupisse perhibetur, & ope-
rarios combussisse, ut à structurâ desistere cogerentur. V. Lites &
causas inter se non disceptent, & sic sibi jurisdictionem arrogent:
sed

9.

10.

10.

11.

12.

13.

14.

sed secundum Magistratus politici præscriptas leges decenter & placidè vivant, easque omnes juramento ipsis præscripto, *Recess. Imper. anno 1538. rubr. Form des Juden Eyds. Ordin. Cam. p. 1. tit. 86.* se sanctè inviolabiliterque observaturos, Magistratui promittant.

15. Commodissimæ autem erunt leges politicæ, 1. quando sitis immodicarum usurarum restinguitur. *c. cum sit. de Judæis*, cujus vitii contagium subinde execrando describunt & Theologi & Jcti. ita ut in jure usurarii pro infamibus habeantur. *l. 20. C. ex quib. causis infam. irrog.* & usura sit lucrativa prædatio præter naturam, eò Daß ein Jüdischer Bucherer eine ganze Stadt und Land beschändt/ ein Mörder aber vergreiff sich nur an einem oder wenig Personen. *Author des Judenspiegels p. 70.* Quemadmodum omnes perreptantes spineta vulnerantur, vel ad minimum lanâ spoliantur: ita simpliciores conversantes cum sceneratoribus, bonis suis exuuntur. *Herm. Lather. lib. 3. c. 23. de cens. n. 75.* ubi graviter & doctè: adhibe *Benedict. de crescent. d. l. p. 19. & seq. 2.* Si contractus illiciti ipsis interdiciuntur, nec obligationes nisi coram Magistratu loci & linguâ germanicâ conscribuntur. *Recess. Imper. 1551. 3.* Via ad publica officia inter Christianos. *l. fin. C. de Jud.* (ita ut non possint conducere vectigal. *Engelhardt. disp. de Jure vectig. th. 10. lit. B. Heinr. Glock. eadem de mater. th. 48. lit. d.*) opificia & negotiationes honestiores omnis præcludatur, præsertim quæ ad cibaria & edulia immediatè spectant, ut lanionia, propter suspicionem conspurcationis & commaculationis: Dañ weil die Juden das Fleisch/wo die Adern nicht subtil ausgemacht seyn/ nicht essen mögen/ verkauffen sie die Hinterviertel den Christen/doch müssen sie ihre Kinder zuvor wol besudlen und berochen &c. und sagen darzu / die Goim sollen darvon fressen misa mishona das ist/unheilsame Kranckheiten und den gewissen Todt. *Ernest. Ferdi. Judæus baptiz. p. 2. c. ult.* sed potius ad servilia opificia & servitia præstanda, ad scindenda ligna, evehendum fimum, & alia opera rustica, sicut olim Gibeonitæ, *Josua 9. Ordin. polit. anno 1530. & 1577. tit. 20. §.* Damit aber die Juden ihre Leibs-Nahrung haben. Hinc non abionum judico illorum consilium, mitiori sententiæ subscribere qui satagunt, relegandos esse Judæos ad loca sterilia & deserta, ea, ut labore assiduo excolant, ne pane suo vescantur absque sudore vultus sui, & Christianos despiciant suam per pigritiam & otium, Satanæ pulvinar. Dann die Juden/ ut verissimè scribit *Author des Judenspiegels.*

spiegels p. 88. seynd uns Christen zum Crempel und Warnung vor Augen gestellt/ als Knechte und Leibeigene Leuthe/ und gar nicht/ daß wir die faulen Dieb und Schelmen/ aus des gemeinen Nutzes/ das ist/ aus gemeiner Bürgerlicher und der Unterthanen Nahrung/saurer Arbeit und Schweiß in ihren Knobloch stinckenden / und vor Gott verdamten Müßigang ernehren/ und uns in Hunger und Kummer darbey lassen solten. Tractandi ergo *juxta Lutherum, quem citat Christo. Helvic. tom. 4. disp. Theol. Gieß. 11. p. 269.* Man müsse ihnen das faule Schelmenbein aus dem Rücken vertreiben/ Slegel/ Aert/ Kärt in die Hände geben/ und nicht hinter dem Ofen sitzen/ Bierer braten/ und der Christen noch darzu spotten lassen/ daß sie wüsten sie wären in Elend und Gefängniß/ aut/ prorsus exterminandi: Verum tam miserè hodiè vivunt passim, ut Judæus quidam commonefactus de exilio tam diuturno, ut agnosceret, Messiam venisse, jusserit è cella sua afferri vinum generosissimum in vitro precioso, respondens, quale hoc est exilium. *Elias Schadaeus. 3.* Connubium cum Christianis interdicitur. *l. 6. C. de Jud.* 18.

4. Ne Judæi immobilia quorumq; titulo acquirant. *Vide Matthiassen von Schwanenburg/ Im einfältigen Bedencken: wie sich Christliche Obrigkeit gegen die irrlauffende Judenschafft der Wohnung und anderer Sachen halben/ erzeigen soll. rat. 10. p. 14.* 5. Signo certo à Christianis dignoscantur, *juxta Recept. Imp. 1530.* Es soll seyn ein gelber Ring an dem Rocke oder Rappen allenthalben unverborgen. His si legibus & conditionibus obtemperantes Judæos vel esse vel fingere licet, cum *Theodohado Gothorum Rege eos toleramus & patimur.* Verum quàm nil minus vel fiat, vel fieri possit, & ratio & historia docet: liquidem Judæi hoc facientes Judaismum deponerent, cui maximè contraria videntur, prout ipsorum doctrina à Rabbini tradita passim testatur. Nam primam quod attinet conditionem Theolog. Judæi à crimine læsæ, & respectivè, ulterius quomodo in illis est, lædendæ Majestatis, tam divinæ quàm humanæ, non sunt immunes. 20.

Tam diras enim execrationes, & nefarias blasphemias, tum in suis precibus, tum sermone quotidiano, & erga Christum, & Magistratum omnesque Christianos evomunt, & religio & pietas Majestati divinæ debita nobis prohibet, ne omnes ponamus. Vocant autem Christum nefarium, maleficum hominem & præstigitorem. *Zonar. lib. 3. hist. p. 5.* Einen erhencften Dieb am Galgen/ Spurium *Luth.* ad ejus nomen ter expuunt in terram dicentes, deleatur nomen ejus, *Luth.* quotidie orant

his verbis: cum illi adorent, invocent & celebrent vanitatem & stultitiam, & orent ad Deum, qui non potest salvare: ubi caballisticè intelligunt Christum & Christianos. *Ernest. Ferd. Mariam* nominant hariam, id est, sterquilinum, *Munf.* Imperium Romanum regnum Edomiticum, superbum, tyrannicum, Esau &c. Christianos salutant, *sched willkom*/ id est, diabolus te rapiat, *vide prolixum harum criminationum catalogum, apud Helvicum, d.l. p. 265. & seqq.* ubi omnes autoritatibus probat: Ritus, cæremonias & alia solennia, quin non celebrent, ut & religionem Christianam contemnant, non est, ut mihi persuadeam, cum uti dixi illorum religio his sine subsistere nequeat. 2. Imò non modò Christianos ad Judaismum persuadent sapius, eorumq; liberos circumcidere solent, quod ex propria illorum confessione *ab Helvico d.l. p. 270. allegata cognoscitur, adhibe Bened. de cresc. d.l. p. 33.* sed etiam occidere quavis occasione se conjuratos Christiani nominis hostes declarantes. *Wesemb. in paratit. C. de Jud. n. 2. vid. tr. D. Joh. Eckens anno 41. Ingolst. impress. Von der Juden Kinder Mord. (quib. Cornel. mulctandus. l. 15. C. de Jud.)* Exemplum hujus rei est seditio mota Antiochiæ à Judæis contra Christianos, quâ in plurimi Christianorum sunt occisi, ipseq; Patriarcha Anastasius, cujus cadaver in foro combustum. *Zonar. lib. 3. hist. p. 66. sub Imp. Phocæ.* Item sub Imperio Heraclii, cum Chosroes Palestinam subigeret & Hieros. expugnaret, Judæi nonaginta millia Christianorum commercatos peremerunt. *Idem d.l. p. 68. evolve Phil. Melancht. in Chron. Carion. lib. 3. p. 3. & omnino Dresser. in millen. 5. p. 442.* ubi dicit sub Duce quodam Andrea, anno 114. post casus Græcos & Romanos, Judæos non contentos fuisse cæde, sed humanis carnibus vesci capisse: occisorumque intestinis stillante adhuc sanguine, tum pellibus obvolutos, multos per medium usque verticem diffecuisse, plures bestiis dilaniandos objecisse, alios inter se digladiari coëgis- se, ut ducenta & amplius hominum millia eo furore & armis Judæorum interierint. *adhibe Camer. cent. 1. medit. histor. c. 42.* Sanguine insuper Christiano variè utuntur, illoq; quosdam ad usus carere non posse dicuntur. Annuatim enim puerum præsertim feriis paschalibus immolant: quod factum esse anno 1216. in Angl. *testatur hist. Britan. lib. 3. sub Heinr. III. p. 87.* Tertiæ conditioni expressè refragatur experientia, licet unica de civitate Avignon testetur *Jodoc. Sincer. in Itinerario Gallia p. 350.* quod ibi magnus Judæorum sit numerus, qui Synagogâ etiam suam habent, in qua quot septimanis à Monacho concio habetur (ea enim conditio hic morari volentibus præscripta) si fortè quem

23.

24.

25.

converti obtingat. Nec non quintæ conditioni manifestè contrarios se gerunt in praxi, quam fundant ex libro *Casidim Reschis Choma* nominato: prout latè & eleganter deducit *Bened. de Cresc. d.l. p. 31. Helvi. d.l. p. 269.* Quantum autem juramento à Judæis exacto fidendum, id ipsus ego aliquot centenorum florenorum dispendio expertus, cum eorum solutionem, amisso à que iis furropto chyrographo, perjurio negassent. Causa verò Judæorum perjurii hæc videtur esse, quod quotannis in die Expiationum recitent precationē, qua orent Deum; ut omnia perjuria juramenta, datam fidem &c. irrita esse jubeat, nec in fraudem Judæo ulli cedere sinat, quæcunque totum per annum præstantur, idq; fieri firmissimè sibi persuadent. Hujus precationis verba habet. *Helv. d.l. p. 285. Bened. de Cresc. d.l. p. 30.* Politicas quod attinet leges supra positas maximè probarem, dummodo & executio & praxis iis corresponderet. Nam de fraudibus sceneratorum verè dici potest, quod de Antæo fabulantur Poëtæ, Qui sicut quoties tellurem matrem cadens tangebat, toties fortior insurgebat; Ita fraudes hæc quantò magis legibus & decretis Magistratum reprimuntur, miras per artes rursus acrius oriuntur: *Lather. d.l. p. 1055. n. 42.* Et quantò amplius Christiana religio ab exactione compescitur usurarum, tantò gravius super his Judæor. perfidia insolescit, ita quod brevi tempore Christianorum exhauriant facultates. *concil. Lateranense 3 anno 1219. sub Innocent. III. Can. 67.* Sunt enim Judæi voraces quasi corvi in Repub. & quasi lupi insatiabiles, quorum sitis non extinguitur, quorum hydrops nullis curatur herbis aut medicinis. *Cas. lib. 1. spher. civit. c. 6.* In summa, *Es sön- nens die Juden nit lassen/sich mit ihrer angebohrnen Waffen des Judenspiesses wider die Christen zu wehren.* Hoc cum ita sit, quæstionem de facto ab eâ, quæ est de jure secernimus cum Clariss. Theologis in *einè Rathschlag dem H. Philippen Landgrafen zu Hessen gegeben/ob die Juden unter ihrer S. G. Land zu dulden/anno 21. Cassel impressum.* Nam jura quidem & divina & humana largiuntur Judæorum tolerantiam: facta verò illorum privilegia qualiacunque & de jure concessa & consuetudine inveterata, paulatim violant & imminuunt, vel etiam abusu amittunt. *l. 10. C. d. t. nec ulla certa libertas atq; sedes secundum divina oracula ipsis est relicta, Psal. 109. v. 10.* sed tantum ex gratia & indulgentia terras Christianorum Principum incolant. *c. 2. etsi ext. de Jud. Ferr. Theod. colleg. crimin. disp. 5. th. 10. lit. c.* adq; lubitum, præsertim imminente periculo, vel scandalo expelli, atq; adeò etiâ bonis dispoliari possunt

26.

27.

28.

29.

30.

31. c. 3. c. 9. X. cod. *Wesemb. d. l. n. 3. 4. Bened. de cresc. p. 25. 31. & passim.* Item testatur *Everb. Speckhan. in suis διαλογισμοις, Judæorum, Thes. 20.* Eodem planè sensu interpretanda privilegia modernorū Imperatorum, ubi contrariis fundamentaliter respondet, *Bened. de cresc. in seinem Bedencken per tot. & p. 25. his verbis, Es müssen solche allein dahin verstanden werden/das man die Juden/wann sie sich sonst unvertweifflich halten/aus Barmherzigkeit leiden und dulden/ und wo sie allbereit weren/unverschuldeter sachen nicht austreiben/oder sonst wider Recht beschehen soll.* E. in contrarium expelli & poterunt & debent, (ne vitiatorum participes reddamur. Nam qui hæc sciunt & tacendo vel sequendo probant, & non revelant vel damnant, Majestatem lædere dicuntur graviter. *Bened. de cresc. p. 28.*) Hinc *Molin. in tr. de usuris n. 581.*
32. Principes cum Judæis colludentes vocat socios furum. Id quod etiam innuunt verba privilegii Carolini, *Es soll hinfürto kein Jud von niemand w. ohne unsere sonderbare Erlaubniß nicht ausgetrieben oder entsetzet werden.* Nec non per veri oppressionem & falsi suggestionem sub & obreptitiè Imperatoribus ea sunt quasi extorta, quod constat ex verbis Caroli: *So sie auf Trauen und guten Glauben/umb gebürlichen Gewin außleihen/ut etiam aliis multis causis ejusmodi privilegia promoventibus, quas cum cessare videamus, ipsa quoque jure cessabunt privilegia.* Quis ergo non dicat pientissimum Imper. à Judæis esse deceptum, & spe lucri circumventum (cum nullus offerat mercedem, qui petit consilium, ut Judæi non possint fœnerari: Nec quisquam reperitur, qui munera Principibus offerat, ut Judæos expellant. *Alexand. de novo consil. 200. & 201.*) Wegen des Reichs anlagen und hülffen/der sie gemeinlich etwas höhers oder weiters und schwerers belegt/ und geschägt zu werden/als die Christen sich beklagen/ quod historicè refutat *Benedict. de Cresc. p. 35.* Et hoc maximè si esset, tamen non sunt facienda mala, ut inde eveniant bona. Judæi feruntur propter lucrum; Christiani confratres expelluntur propter lucrum, quæ dissimilitudo? Ratione indigentium & pauperum toleratur consuetudo, quæ aliàs minimè toleranda esset, *Coler. de process. execut. part. 1. c. 10. n. 64. vid. Parthen. Litig. lib. 2. c. 11. n. 26.* Sic etiam Rudolphus II. Judæis indulgit libertatem.
33. Weilen sie solches in glaubwürdigen Schein/(verba literarum) Unterthäniglich haben fürbringen lassen: sub specie scil. veri, quam autem apparens & fucata hæc fit veritas & Judæorum prætenso, multæ jam nationes suo cum malo expertæ testantur. Ist also eine weidliche/dicke/fette/

fette/wolgemäste und rechte Jüdische Warheit. Taceo, quod Imperator non præsumatur, aliquid contra mandatum Dei, Naturam, Concilia, Canones, Leges & Constitutiones Imperii facere: & hoc maximè si tentet, absque tamen effectu conabitur: siquidem Constitutiones & Ordinationes politicæ supra allegatæ, unanimi statuum consensu promulgatæ, quibus specialis privilegiorum Imper. indultus nihil derogabit; nec non collegium Camerale juxta constitutiones potius, quam singularia jura, & indulta pronunciat, *vide Cresc. p. 50. usq. ad finem.* Horum fundaminum freti præsci Imperatores Vespasianus & Titus filius qui inter alias causas etiam ob fœnus Judæorum substantiam non tantum inquiri jusserunt; verum etiam undecies centena millia Judæorum, fame & gladio interimerunt, & alia centum millia captivorum, publicè vendiderint, *Paul. Diac. lib. 9. hist. miscel. c. 2.* ut & Hierosolymâ expugnatâ, tanta populi strages tum in Asia, tum in Africa secuta est, conspirantibus finitimis omnibus, ad unius populi everisionē, ut gens illa Jud. penitus interiisse crederetur: profectò cæsortum numerus à Josippo relatus superat miriades triginta. *Bodin. in meth. hist. p. 289.* Item in Anglia, anno 1216. cum quidam è Judæis pro 20. solidorum usura, plus denariis in septimanam duobus auferebat, tumultum Londinenses excitarunt, impetuq; in Judæos facto, quos nancisci potuerunt, occiderunt: punctoque temporis tantæ usuræ causa, Judæi plus 500. usura lucis ac vita privati *Histor. Brittan. lib. 3. sub Heinn. III. Angl. Reg. XV. p. m. 88.* Ferdinandus Hispan. Rex anno 1492. Judæos regno expulit, ut uno ferè tempore 24000. Judæor. ex Hispania profugerint, illisq; seridè interdictum, ne aurum margaritas aut uniones simul efferrent, sed mercium, pannorum, aut vini, similibusq; commutatione easdem permutarent; edicto parere negligentibus in servitatem vocatis. *Paulus Wehner in Metamorph. Rerump. c. 5.* nihilominus deprehen si nonnulli, qui numos in Asinorum clitellis & auribus deferebant: fama; fuit etiam quosdam seniores in lienibus & vetulas in membris (honore præfato refero) multas asportasse pecunias, tanquam in oculis. *Lucius Marinus Siculus lib. 19. de rebus Hisp. p. 964. vide etiã Historiam in Chron. Hispan. Joan. Vasæi sub anno 616.* Sic è tota Marchia ita proscripti sunt & extrusi Judæi anno 1510. ob scelera nefanda, ut sub pœna capitis omni eis reditu pariter interdictum sit. *Laur. Surius in comment. hist. p. 86.* Simili modo in Electoratu Palatini Ducis ad Rhenum, Saxonix Ducatu Brunsvicensi, nonnullisq; aliis Romani imperii oppidis & ditionibus, Judæi

- Judæi non tolerantur, sed jam dudum exules facti sunt, *Wehn d. l.* quos Serenifs. Archidux Austriæ Maximilianus, anno 1604. imitatus, *Keller. lib. 1. de offic. Jurid. polit. c. 15.* nec non *hoc anno sub 10. April. nova* docuerunt, duo millia & quingentos Judæorum è Bajona de France esse bannifatos, eò quod unus ex iis hostiâ sacrâ impiè abusus, *v. quoque*
41. *Laur. Surius in comment. hist. p. 552.* Imò ipse Deus Judæos expellit, cœlesti namq; fulgore deleti 14000. & 70. *Petr. Gnodal. in lib. de sedit. rustic. p. 4.* ut & in Anglia, Dei permisu videntur trucidati: cum enim anno 1188. Judæi prohiberentur regis interesse coronationi, hoc edicto ab uno transgresso, maxima Judæorum orta est persecutio & cædes, ut ita 400. Judæi sibi ipsis, de tempore & mortis genere constituentes, majores venas inciderint, atq; una cum sanguine vitas etiam effuderint, *Histor. Brittan. lib. 3. sub Ricard. XII. Angl. Rege. p. m. 79. & seq.* Vide exempla prodigiosa, quæ in executione civium Francofurt. (quos seditiosos vocant) contigerunt, narrata ab *Autore des Tricini cursi Francofurt. lit. C.* Et hæc de jure tum divino tum humano: Politicè si loquamur (id est quatenus Respub. consideratur absq; religione) res salva est, dummodo peccatos agant subditos & absque scandalo vivant, satis hoc sensu concinnum, satis politum Camerarii judicium part. 1. medit. hist. c. 58. Politicèque illud placet Solimanni Sultani responsum, cum à Muphti & Bassis admoneretur, ut Christianos & alios diversos ritus sequentes ad musulmannizandum cogeret, fortè ex fenestra in hortum variis floribus simul enatis decoratum, ex arce despiciens, uno in loco diversi coloris flosculos monstravit, his verbis: Quemadmodum ista varietas herbarum atq; florum non solum nihil obest, sed mirificè oculos & sensus recreat, sic in Imperio meo diversa fides & religio potius usui est, quam oneri, modò peccatè vivant: ut & ratio hæc, quam ponit *Idem c. 89. p. 415.* merè politica videtur, expellendo Judæos Turcarum augeri potestatem: quod Christianus non curat, siquidem melius videtur cum pietate damnum, quam impietate lucrum sentire: nam tolerantia Judæorum quæ absq; blasphemia & scandalo, ut dixi, non abest, nos criminum & scelerum eorum participes reddit: à quibus tamen abhorreere debeamus, cum è contra potius honorem Dei ardentissime vindicare teneamur. *Arg. can. non invenitur. 23. q. 4. & can. imp. 11. q. 4. adhibe Crescent. d. l. p. 28.* Tolerantiam insequitur defensio, quam improbamus ex reformatione Augustana 1530. Daß auch dieselben weder Fried oder Gehlndt haben/und ihnen an keinen Gerichten geholfen werde/ injusta scil. si causa & præsertim sceneratoria. vide Helv. p.

275. alias si ratio tolerantia adest, aderit quoque ratio defensionis: ita tamen ut servi servorum maneat, nec ulla iis prærogativa concedatur, præ Christiano vel vilissimo, nimiumque defendantur, Dann es gewiß die höchste Unbilligkeit / daß umb eines undankbaren Juden willen/wegen Geldtschulden &c. die Christen gestöcket/geplöcket und geplaget werden / dann sie seynd den Christen unterworffen wegen der Sünde/welche sie an dem warhafften Messia begangen/ in welcher/ so sie halsstarrig fortfahren die Christen zu verfolgen/werden sie widerum in verdiente Dienstbarkeit gesetzt. Matth. von Schwan. im einfältigen Bedencken von den Juden. *rat. 3. p. 13.* quomodo magnus Ambros. reprehendit Theodosium Imperatorem Mediol. Eccles. ingredientem, eò quod cives constantinop. ob crematam synagogam ad refundendos sumptus & licentiam instaurandi damnaret his verbis: Cur Imperator, eum qui te ex privato Regem fecit, suo grege tibi commisso, qui caput tuum squalidum diademate exornavit, tu contumeliis afficis: eos, à quibus ille rejicitur, iis præferendo, à quibus alitur, vi etiam illatâ ut in media urbe in qua Christus colitur, & crux adoratur, synagogam Christi interfectoibus ædificent? ea reprehensione verecundatus Imperator: Numquid, inquit, Episcopo in Repub. benè constituta plebi concedenda est, quid vis temerè & impudenter audendi licentia? At ne illud quidem inquit D. Ambr. concedendum est, ut Judæi in medio Christianæ urbis Synagogas habeant, & blasphemis præcibus piorum aures obtundant. Ne verò istud decreveris Sanctiss. Imper. Hislenitus Theodosius, Byzantiis remittit mulctam, & Judæos intra urbem regiam habere Synagogam vetuit. Zonar. lib. 3. hist. p. 30. Rebus itaq; sic stantibus, decernimus Judæos neque recipiendos, neque tolerandos, neque defendendos; non tam quod sint Judæi, quam potius quòd sint seditiosi & mali. Omnes insuper Sabathum tam arctè & strictè colentes, nostrum tangat votum, optamus, ut eandem deportent mercedem, quam anno 1216. in Anglia unus ex impiis Judæis consecutus, qui cum per ferias suas in cellam familiarem fortè esset delapsus, de se supplicium non irridiculè sumpsit: Illuc enim delapsus homo sanctus, eodem se die extrahi superstitione adductus pati noluit, Christiani, ut par inepto referrent, postridiè (quod Christian. Sabathum fuit) hominem itidem eximi non siverunt. Perendino igitur die cum salutatum venissent, miser inedia, frigore, odore exanimatus est. *Histor. Brit. lib. 3. p. 87.* Cumq; rythmis Matthiassen von Schwanenburg in seinem Bedencken / sub fine concludimus.

45

46

47

48

49

Istis

Ist's recht daß man die Dieb thut fangen
Und an den liechten Galgen hangen/
Do sie doch oft eins andern Gut
Zu stehlen / zwingt die groß Armut?
Warumb solln dann willkommen seyn/
Die Juden irgends in ein Gmein /
Und finden da Freyheit und Schutz/
Als wann sie brechten mechtigen Nutz:
Welchr Thun doch ist nur Dieberey /
Verdampter Wucher und Schinderey.

Darum wünscht der *Antor des tricinii cursi Francofurtiani sub fin. recht;*
Daß alls Unglück Gott gnädig wendt/
Die Juden sind allsamt verblendt /
Ach daß sie doch würden geschändt /
Und ihnen kãm ein schnödes End.

*Hicse judicium aliorum melius de difficili hac controversiâ sententiū,
minimè suspensum volumus, sed meliora edocti, meliora sequemur.*

Errata

in Tit. pro peregrinandi lege peregrinari
pag. 9. pro beluis lege belluis

